

17. Yüzyılda Osmanlı Duâgûyânı: Tarihi, Malî ve Sosyal Boyutlarıyla Kadrolu Duâcılık Müessesesi*

Ottoman Duâgûys in the 17th Century: The Institutionalized Practice of Appointed Prayers Officers in Its Historical, Financial and Social Dimensions

Ömer İşbilir** , Songül Şenlik***

*Bu makale Prof. Dr. Ömer İşbilir danışmanlığında hazırlanmış Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi (XV-XVII. Yüzyıllar)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2024 künyeli tezdeki veriler kullanılarak yazılmıştır.

**Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
***Öğr. Gör. Dr., Doğuş Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye

ORCID: Ö.I. 0000-0002-5406-0856;
S.Ş. 0000-0001-5347-4259

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Songül Şenlik,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: songulsenlik@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 06.10.2024
Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.01.2025
Son Revizyon/Last Revision Received:
10.01.2025
Kabul/Accepted: 11.01.2025

Atıf/Citation:

İşbilir, Ömer, Şenlik, Songül. "17. Yüzyılda Osmanlı Duâgûyânı: Tarihi, Mali ve Sosyal Boyutlarıyla Kadrolu Duâcılık Müessesesi." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 85 (2025): 45-83. <https://doi.org/10.26650/iutd.1562215>

Öz

Osmanlı Devleti'nde ağırlıklı 17. yüzyıldan itibaren kadrolu duâgûyân istihdam edilmiştir. Muayyen bir ücret karşılığında devletin ve padişahın ya da vâkîfın dünya ve ahiret saadeti için dua etmekle mükellef bu kimselerin kimliğinin belirlenmesi bugüne kadar ihmal edilmiştir. Bu belirsizliğe karşın, literatür tarandığında duâgûyân hakkında çok çeşitli tanımlamalar, tahminler ve zanlar olduğu görülmektedir. Duâgûyluk devletin kuruluşuyla var mıydı? Gelirleri nasıldı? Kimlerin duâsını almak önemliydi? Bu sorulardan hareketle kaleme alınmış bu makale ile duâgûyânın kimlikleri, ne iş yaptıkları ve özellikle 17. yüzyıl Osmanlı toplum hafızasındaki konumları daha iyi anlaşılacak; tarih ilmi ile bağlantılı diğer disiplinlere farklı bir bakış açısı kazandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duâgûy, Hâssa Duâgûyânı, Vakıf Duâgûyânı, Mürtezika

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, salaried duâgûys were employed starting predominantly from the 17th century. The identification of these individuals responsible for praying for the well-being of the state, the Sultan or the endowment (waqf) for both worldly and the hereafter, for a certain fee, has been neglected in academic studies to date. Despite this uncertainty, the literature reveals various definitions, estimations, and speculations about the duâgûys. Was the institution of the duâgûy present since the establishment of the state? What were their sources of income? Whose prayers were considered important? This article based on these questions, aims to provide a better understanding of the identities and roles of duâgûys, their positions within the collective memory of 17th century Ottoman society and offering a different perspective to other disciplines connected to the history.

Keywords: Salaried Duâgûy, Personal Duâgûy, Waqf Duâgûy, Mürtezika

Extended Abstract

This article examines the role and development of the concept of “duâgûy” in Ottoman history which seen in sources from the 16th century onwards. Initially, the conceptual explanation of the term “duâgûy” is provided, followed by an investigation into the roles and societal positions of “hâssa duâgûy” and “waqf duâgûy” under their respective headings. This article covers the period from the establishment to the late 17th century when the institution of duâgûy became clearly visible. It aims to provide detailed information on the subject by examining tahrir, ruus and mühimme register, waqf accounting books within the Ottoman archives, and studies on the state treasury and endowments. Various privileges, including tax exemption, have been granted to those whose prayers are valued and those who hold official *berat* (askerî). These mentioned individuals have been gradually tracked with more systematic records over time, among whom are those known as duâgûy. Consequently, registration and inspection procedures have developed. The aim of this article is to understand the processes of appointment and dismissal of those referred to as duâgûy.

The term “hâssa duâgûyânı or duâgûyân-ı hâssa” refers to the historical, cultural, and social phenomenon that denotes the sultan’s prayers. This class, existing since the establishment of the state, began to be clearly observed only towards the end of the 16th century with the formation of regular records. When appointing a hâssa duâgûy, the matter was presented to a higher authority, and details such as who, where, when, and for what purpose this duty would be given were recorded. Request for position of duâgûy were made through petitions, letters and official correspondences (arz, arz-ı hal, tezkire, ilam). Judges (kadi), governors (beylerbeyi), treasurers (defterdar), inspectors (müfettiş), viziers, sheikhulislam, the Khan of Crimea, the chief of the imperial household (darüssaade ağası), the treasurer (hazinedarbaşı), companion (müşahip) were officials who acted as intermediaries for obtaining these positions. However, it was also customary for individuals to directly make request without any intermediaries. The salaries of the hâssa duâgûyân were financed by various units of the state treasury and were mainly between 6 to 10 akçes. Although there were some who earned much more, this was exceptional. The primary factors determining the salary of a hâssa duâgûyân were the individual’s social status and the conditions of that day. If interruptions were made in duties like that the role of prayer callers (duâgûyluk), this caused discontent among the people. The reason for this dissatisfaction was mainly because those receiving salaries as duâgûy were mostly individuals from socially disadvantaged backgrounds.

The waqf duâgûy (endowed prayer callers), whose income came from the revenues of foundations, shared similar characteristics with the hâssa duâgûy (imperial prayer callers). Waqf duâgûy, existing since the establishment of the state, was a product of a philosophy aimed at helping foundations. These individuals prayed for the worldly and spiritual happiness

of the foundation's benefactor(s) (wâqif) and received salaries from the surplus income of the foundation. Similar to the hâssa duâgûy, waqf duâgûy was subject to comparable methods of appointment, dismissal, and inspection. Their incomes were concentrated between 1 to 10 akçes. Since they received their salaries from the surplus income of the foundation, during times of financial difficulty, the salaries of waqf duâgûy were the first to be cut. Through a practice known as "rakabe", if the revenues of a foundation were insufficient to cover its expenses, the salaries of the waqf duâgûy were redirected to meet the foundation's needs.

In Ottoman society, in the religious realm, sheikhs (spiritual leaders), sayyids and sharifs (descendants of the Prophet Muhammad), in the realm of knowledge, ulama (scholars), in social life, suleha (virtuous individuals), zâde-gân (nobles), mevâli-gân (descendants of high-ranking kadi), zevâid-horân (emoluments or perquisites), havâtin (hatuns, honourable lady), artist, as well as fukara (the poor), gureba (the needy), talebe (students), eytâm (orphans), the sick, and the needy, were the initial members of the duâgûyân's. Officials employed in state positions, such as kâtib (scribe), şâkird (student or intern), and khalifa (officer), soldiers, pensioners, recipients of mutekaid pension (retirees), constituted the other members of the duâgûyân's. It wasn't emphasized in society the differences in occupation, gender, race, education, age, or financial status among those granted the duâgûyân status. What was expected of them were qualities such as being members of the Islamic faith and fulfilling their ethical responsibilities.

According to the findings, institution of duâgûy in the Ottoman Empire emerged with the establishment of the state. It differed from the duâgûy who employed in the palace, army, guilds, and Sufi orders. Its main elements were institution of duâgûy who sustained themselves through aids such as student scholarships, retirement pensions, allowances for widows and orphans, disability benefits, and financial aid.

Giriş

16. yüzyıl sonları itibariyle kaynaklarda gördüğümüz duâgûyluğun tam olarak hangi amaca hizmet ettiğinin aydınlatılması Osmanlı tarihi alanında önemli bir boşluğu dolduracaktır. Kaynaklarda açıkça tanımı yapılmamış olmakla beraber toplumun çeşitli zümrelerinden olan ve mütekâid, zevâid-horân, mürtezika, ulemâ, havâtîn ve zâde-gân adıyla anılanların zaman içerisinde duâgûyluk müessesesinin öğeleri oldukları görülmektedir. Bu kişiler kuruluşun beri devletin birer ögesi olmalarına karşın neden zamanla duâgûy adıyla anılmışlardır? Hazine ve vakıflar tarafından çeşitli ödenekler aktarılan bu zümreler, duâgûy olarak anılmaya başladıktan sonra asıl toplumsal kimlikleri dışında bir sınıflandırılmaya mı tabi tutulmuşlardır? Bu sorulara cevap bulmak amacıyla üç farklı başlık altında Osmanlı duâgûyânını incelemek mümkündür. Makalede önce duâgûy kelimesinin kavramsal açıklaması yapılacak, ardından bir müessese olarak hâssa duâgûyânı ve vakıf duâgûyânı başlıkları altında tarihsel geçmişleri ve gelirleri üzerinde durulacaktır. Bu tasnifin yapılmasındaki ana sebep duâgûyânın gelir kaynaklarıdır. Duâgûyânın devlet bütçesindeki ekonomik etkisi de dikkate alınarak bu zümrenin en doğru şekilde anlaşılması için gelir kaynaklarına göre sınıflandırma yapılması uygun bulunmuştur. Son olarak duâgûyânın toplumsal konumlarına değinilmeye ve müessesenin toplumsal düzene ne derece katkı sunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile kuruluşun 18. yüzyıla kadar geçen sürede Osmanlı Devleti'nde duâgûyluk müessesesinin gelişimi, sosyal ve ekonomik açılardan devlete etkisi ile toplumsal hafızadaki yerinin anlaşılması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın Osmanlı sosyal tarihinde önemli bir boşluğu doldurarak çeşitli yönlerden duâgûyluk müessesesinin sınırlarını belirlemesi amaçlanmaktadır.

Konu hakkındaki veriler devlet arşivleri bünyesindeki kaynaklardan toplanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi itibariyle değeri bilgiler sunan tahrir defterleri sistematik kayıtların ortaya çıkmasına kadar geçen sürede kimlerin dua etmesi karşılığında bir imtiyaz aldığını veya gelir elde ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Devletin tüm atama kayıtlarını içeren ruus defterleri, Dîvan kayıtlarının tutulduğu mühimme defterleri, vakıf görevlilerine yapılan ödemelerin kaydedildiği vakıf muhasebe defterleri, yüzyıllar içerisinde Osmanlı duâgûyân zümresinin tarihsel değışim ve dönüşümünü gösterdiği için istifade edilmiş kaynaklardır. 17. yüzyıl sonları itibariyle son derece sistematik ve düzenli tutulmuş olan hurufat defterleri ise araştırmanın konusuna ait yılları kapsamadığından kullanılmamıştır. Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte ciddi anlamda duâgûy istihdamı söz konusu olduğundan 17. yüzyıl sonrası duâgûyânının çalışılması konusu özellikle Tanzimat sonrasını içerecek araştırmalara bırakılmıştır.

Devletin Duâcıları Üzerine

Dua¹ etme eylemini ifade eden *alkış* Türk devletlerinde devlet büyüklerine iyi dileklerle övgü ve şükürde bulunmaktır². İslamiyet sonrası dönemde de özellikle hükümdara dua etme eylemi son derece önemli görülmüştür. Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde hükümdarların birinci vazifesi, kendisinin sağladığı barış ve huzur ortamı nedeniyle, halkın hayır duâsını almaya çalışmaktır³. Osmanlı devlet geleneğinde hemen her vesikada padişaha edilmiş duaların kayıtlarını görmek mümkündür. Bu dualarda padişahın ve devletin Allah tarafından korunması istenmiştir⁴.

Türk-İslam kültüründe devletin idarecisi olan padişahın duâsını almaya önem verildiği gibi padişahın da bulunduğu konumdan ötürü şükredip dua etmesi beklenirdi⁵. Osmanlı Devleti bünyesinde bu makalenin konu edindiği kadrolu duâcılardan ayrı olarak pek çok zümre duâcı konumundaydı. Devlet bünyesinde resmî görevi dua etmek olan *duâcı çavuş* veya selam çavuşu da denilen *alkış çavuşu*⁶, *ordu şeyhleri*⁷, *Yeniçeri duâcısı*⁸, *Hûkeşan*⁹, kale

- 1 Arapça bir kelime olup çoğul hali ed'îye kelimesidir. Detaylı tanım için bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007²⁴, s. 190; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005¹⁴, s. 610; Osman Cilâci, "Duâ", *DİA*, IX, 529.
- 2 Abdülkadir Özcan, "Alkış", *DİA*, II, 470.
- 3 Selçuklu Devleti için bk. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 129; Osmanlı Devleti için bk. Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Matbaa-i âmire, İstanbul 1332, s. 197.
- 4 Bu ifadelere örnek olarak "*Hazret-i pâdişâh-ı âlem-penâh halledet hilâfetuhû*" duâ formülü gösterilebilir. Örnek olarak bk. BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 4421, s. 45, 11 Rebülâhîr 1025/28 Nisan 1616.
- 5 Abdurrahman Zeybek, *Selim (Yavuz Sultan Selim)'in Farsça Divânı ile Avnî (Fatih Sultan Mehmet)'in Türkçe Divânının Mukayesesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2009, s. 62 ve 100.
- 6 Divân-ı hümâyün çavuşları cemaatlerinden olup teşrifat gerektiren dinî ve resmî törenlerde alkış yaptıktan sonra duâ etmekle yükümlüydü. Detaylı bilgi için bk. Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyün Çavuşları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 105; Midhad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986³, s. 91.
- 7 Askerî harekât süreçlerinin önemli unsurlarından olan motivasyonun devamı için yüksek dereceli din adamları arasından seçilmiş ve askerî moralinin diri tutulması amacıyla orduda görev yapan ordu şeyhleri hakkında bk. Ümit Ekin, "Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, X/1 (2008), 171.
- 8 Sefer sürecinde İslam askerinin başarısı için duâ ederdi. Detaylı bilgi için bk. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 150; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, I, Ankara 1988³, s. 374.
- 9 Yeniçeri Ocağı'nın 99. cemaatinden olup ordunun başarısı için sürekli duâ eden Bektaşî dervişlerine verilen ad. 1591 yılından itibaren görülmeye başlanan Hûkeşanlık hakkında detaylı bilgi için bk. Midhad Sertoğlu, *Tarih Lûgati*, s. 152.

muhafızlarının duâgûyu¹⁰, *sergi duâcısı*¹¹, *duâcı*¹² gibi görevliler yanında duâcı esnafı olarak nitelenebilecek ve devlet tarafından izlenen *dilenciler* de vardı¹³. Tarikat hiyerarşisinde bir üst makamı temsil eden *duâgûy* ise tekke kültüründe önemli bir yere sahip olup zikir ve ayin sonunda dua okurdu¹⁴. Zikredilen bu duâcılar görev tanımları, görev yerleri ve sorumlulukları belirlenmiş, istihdam edilmeleri için taşımaları gereken özelliklere sahip kişilerdi. Makalenin konusunu oluşturan duâcı zümresi ise hazine ve vakıflardan duâgûy namına vazife¹⁵ alan kimselerden oluşmaktadır. Bu nedenle resmî duâgûy olarak anılması gereken bu zümrenin görev tanımını yapmadan önce duâgûy kelimesinin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacak.

Duâgûy Kimdir?

Duâgûy kelimesi dua söyleyen anlamına gelmektedir¹⁶ ve çoğulu duâgûyân kelimesidir. Duâhan ile duâgûy kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmış olsalar da duâgûy kelimesi duâcı; duâhan kelimesi ise dua okuyan anlamına gelmektedir¹⁷. Duâgûy kelimesinin Osmanlı kanunnamelerinde görülmeye başlandığı dönem 16. yüzyıldan sonradır. Eyyubî Efendi Kanunnamesi'nde *duâgûyân* adıyla zikredilen zümre Hezarfen Hüseyin Efendi'nin kanunnamesinde *duâgûyân-ı hâssa* ifadesiyle geçmektedir¹⁸. III. Murad döneminde (1574-1595) gümrük, vakıf ve daha başka yerlerden şeyhlere duâgûy maaşı bağlandığını belirten Mustafa Nuri Paşa duâgûyânın “bir suret uğrusu battâllar”¹⁹ ifadesiyle anıldıklarını belirtmiştir²⁰. Ana kaynaklara bakıldığında duâgûyân hakkında net bir tanıma ulaşmak mümkün değildir. Kaynaklarda daha çok devlete etki eden malî yükü yönünden zikredilen

-
- 10 Kapıkullarından farklı bir yapıda olan ve serhad kulu da denilen kale muhafızları bünyesinde 17. yüzyıl başlarında duâgûy istihdam edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Klára Hegyl, *The Ottoman Military Organization in Hungary, Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, press. Klaus Schwarz, Berlin 2018, s. 141. Uyvar Kalesi'nde görevli duâgûyular için bk. Ahmet Şimşirgil, “Kızılelma'nın Muhafızları: Osmanlı Uyvar'ında Resmî Görevli ve Hizmetliler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 11 (2002), s. 71-79.
- 11 Tophane-i âmire ve tersane-i âmire bünyesinde istihdam edilmiş din adamları arasından olup top dökümü ve sergi döşenmesi esnasında duâ etmekle mükellef olan bu görevliler 17. yüzyıl sonrasında istihdam edilmişlerdir. Konu hakkında bk. Burak Kocaoğlu, “Osmanlı Ordusu'nda Maneviyatı Yükseltici Bazı Ritüeller (1787-1858)”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, sayı 46 (2020), s. 1471-1489.
- 12 Lonca teşkilatında şeyh ile birlikte üst düzey yöneticiler arasından seçilerek istihdam edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Selahattin Bayram, “Osmanlı'da Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İÜİF Dergisi*, sayı 21, İstanbul 2012, s. 104.
- 13 Konu hakkında bk. Ömer Düzbakar, “Osmanlı Devleti'nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5 (2008), 290-312.
- 14 Mehmet İpşirli, “Duâgû”, *DİA*, IX, 541.
- 15 Makalede vazife kelimesi tahsisat, maaş anlamında kullanılmaktadır.
- 16 Arapça duâ kelimesine Farsça diyen, söyleyen anlamındaki -gûy ekinin getirilmesi ile oluşmuştur. Şemseddin Sami, *Kâmus*, s. 1187, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983³, s. 688.
- 17 Şemseddin Sami, *Kâmus*, s. 610, Devellioğlu, *Lügât*, s. 190.
- 18 Eyyubî Efendi, *Eyyubî Efendi Kânunnâmesi*, haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yayınevi, İstanbul 1994, s. 39; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân*, s. 98.
- 19 Dış görünüşü ile insanları aldatan işe yaramaz kişiler.
- 20 Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Nâimâ*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, IV, Ankara 2007, 1682.

duâgûy zümresi hakkında neredeyse hiçbir bilgi verilmemiştir. Bu ise duâgûyân hakkında farklı yorumlar yapılmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla öncelikle günümüz akademik çalışmalarında duâgûyun tanımına ait çeşitli görüşlere değinilmesi gerekmektedir.

Halil İnalçık, duâgûy adıyla hazineden tahsisat alan ve dua etmekle görevli binlerce kişi olduğunu, İstanbul'a yapılan yoğun göçlerin neticesi olarak medrese talebelerinin cüzi bir ücretle duâgûy yazılarak cami ve türbelerde dua okuyuculuğu yaptıklarını belirtmiştir²¹. Ancak duâgûyân zümresi cami ve türbelerde dua okuyuculuğu yapan talebelerden ziyade toplumun farklı kesimlerinden üyelere sahiptir. Mehmet İpşirli, duâgûyânın daha çok vakıflar bünyesinde istihdam edildiklerini, devlet içinde kadrolaşma ve suistimallere konu olduklarını zikretmiştir²². Bahaeddin Yediyıldız, vâkıfın isteklerinin gerçekleşmesi için ücreti mukabilinde dua eden bu zümreyi bir baskı unsuru olarak nitelendirmiş, özellikle 18. yüzyıl sonrasında bazı vakıfların kuruluş amacının duâgûy istihdam etmek olduğunu belirtmiştir²³. Ancak duâgûyân vazifeleri vakıflar kadar hazineden de finanse edilmiştir. Dolayısıyla sayı bakımından vakıf ve hâssa duâgûyânı arasında anlamlı bir fark yoktur. Turan Açık ise, devletin devamına dua etmekle vazifeli duâgûyânın sosyal yardım amacıyla devletin himayesinde olduklarını belirtmiştir²⁴. Ana felsefesi sosyal yardım olan duâgûyluk vazifeleri, gerekli görüldüğü durumlarda devlet memurlarına maaş mukabilinde verilebilmiştir. Dolayısıyla bu müessesenin sosyal yardım amacı yanında çok boyutlu hedefleri vardır. Vakıftan tahsis edilmiş vazife karşılığında dua eden fakir kişi²⁵, fakir ve profesyonel duâcı²⁶, ezberden dua okuyan fakir kişi²⁷ ifadeleri ile tanımlanan duâgûyânın bu açıdan bakıldığında ihtiyaç sahibi olup, nitelikten ziyade ihtiyaç durumuna istinaden istihdam edilmiş kimseler olduğu görülmektedir. Nitekim arşiv kayıtlarına bakıldığında bu tanıma uygun atama kayıtları mevcuttur²⁸. Ancak duâgûyân arasında fakir olmayan, nitelikli meslek sahibi kimseler de bulunduğu tespit edilmektedir. Ayrıca bu unvanın ilim ehli kimselere verilmeye çalışıldığı

21 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, III, İstanbul 2015, 23; bk. ayn. mlf., "İstanbul", *DİA*, XXIII, 234.

22 Mehmet İpşirli, "Duâgû", 541.

23 Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 79.

24 Turan Açık, "Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipahileri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Sosyo-Politik Hayata Bir Bakış", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, X/1 (Winter 2015), 19; ayn. mlf., "Kerim Devletin Duâcıları ve/veya Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulaması Olarak Duâgûyân Maaşı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı* (Ekim 2023), s. 291-308.

25 Şemseddin Sami, *Kâmûs*, s. 610,

26 İbrahim Ateş, "Vakfiyelerde Duâ ve Bedduâlar", *Vakıflar Dergisi*, sayı 17 (1983), s. 6.

27 Zeynep Hatunoğlu-Kayahân Tüm, "Maraş Waqfs (Endowments) in Dulkadirs and Ottoman Empire Period", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (MFTAD) = Accounting and Financial History Research Journal (AFHRJ)*, sayı 21 (2021), s. 89.

28 BOA, *Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK)*, nr. 1522, s. 84, 4 Cemâziyelevvel 1061/25 Nisan 1651. "... duâgûy vazifesine mutasarrıf olan Derviş Mehmed fevt olmağla sulehâdan Derviş Ali için fakir ve müstahikdir deyü verilme ..."

düşünülse de²⁹, fakir veya ilim ehli olmayan çok farklı kimselere de verildiği görülmektedir³⁰. Diğer bir görüşe göre ulaşılmak istenen gayeye göre belirli dua ve sûreleri okuyan Nebe'-hân, cüz-hân, hatim-hân, tevhid-hân, salâvât-hân, musallî gibi görevliler de duâgûyân zümresini oluşturmuştur³¹ ve hepsi duâgûy olarak kabul edilmiştir³². Zikredilen bu görevlilerin duâgûy adıyla anılması müessesenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü duâgûy zümresinin belirli bir görev tanımı yoktur ve arşiv vesikalarına göre bu görevliler ile duâgûy arasındaki fark nettir. Örneğin cüz-hân, belirli vakitte belirlenen cüzü okumakla yükümlü iken duâgûy için herhangi bir zaman ve mekân kısıtlaması yoktur³³. Bu araştırmanın ulaştığı tespitlere uygun olarak Halit Çal, duâgûyuluğu dinî nitelikli bir meslek olarak zikretmiş ve duâgûyânın Kur'ân-ı Kerîm okuyucularından ayrı olduklarını belirtmiştir³⁴. Bu tanımlardan farklı olarak başka zümrelerin zamanla değişim geçirerek duâgûy namıyla anıldıkları yönünde de tespitler yapılmıştır. Bu tespitlere göre hafızlık zamanla duâgûyuluğa dönüşmüş³⁵ veya vakıf gelir fazlasından ödenek alan zevâid-horân zaman içerisinde duâgûy adıyla anılmış olabilir³⁶. Bu görüşler ile duâgûyluk hakkında elde edilen bulgular arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Nitekim hafızân, zevâid-horân ve duâgûyân zümresi 17. yüzyıldan itibaren eş zamanlı olarak devlet kadrolarında kendisine yer bulmuş farklı vazifelilerdir. Dolayısıyla hafızlık ve zevâid-horluk geçen zamanla birlikte duâgûyuluğa dönüşmemiştir.

Duâgûy zümresi hakkında yapılmış akademik tanımlardan başka günümüz basınında 17. yüzyıl Osmanlı duâgûyânı hakkında bazı fikirlere yer verilmiştir. Bu fikirlere göre Osmanlı duâgûyânı, çağdaşı Almanya'da cenazelerde ücreti mukabilinde ağlayan kişilere³⁷ veya

-
- 29 Mehtap Nasıroğlu Aydın, "18. Yüzyılda Musul Cercis Nebi Külliyesi Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, sayı 56 (2021), s. 73-85.
- 30 BOA, *Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK)*, nr. 261, s. 135, 28 Muharrem 1071/ 3 Ekim 1660. "... duâgûy vazifesi olan Hasan kâtib veled-i Kâsım fevtinden kapucu Mehmed Efendi'ye verilmek ...".
- 31 Bahaeddin Yediyıldız, *Vakıf Müessesesi*, s. 79; Halis Ayhan, *Dini Eğitim ve Vakıflar*, İSAV'ın 50. Yılına Armağan, haz. İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, Seçil Ofset, İstanbul 2020, s. 276; Mevlüt Çam, "Vakıf Araştırmaları Açısından Vakıf Hazine (Atık) Defterleri ve Önemi", *Vakıflar Dergisi*, sayı 47 (Haziran 2017), s. 50.
- 32 Ahmet Koç, Ömer Özdemir, "Kanûnî Vakfiyesi'ne Göre Süleymaniye Camisi ve Görevlileri", *Diyanet İlmî Dergi*, LIII/2 (Haziran 2017), 133-137; Kasım Kocaman, "Kuruluş Vakfiyesine Göre İstanbul Fatih Camisi Görevlileri ve Görevleri", *AKEV Akademi Dergisi*, ICOAEF Özel Sayısı (2019), s. 141-146; Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I/3 (2008), 349.
- 33 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 125, 22 Şâban 1061/10 Ağustos 1651. "Medîne-i Hazret-i Ebâ Eyyüb el-Ensârî'de Pertev Paşa rûhu için yevmî iki akçe vazife ile bir cüz'-i şerif ve yine Ali Paşa-yı cedid rûhu için ba'de's-salâti'l-fecr kırât olunur. Yevmî iki akçe ile bir cüz'-i şerif ve yine mezbûr Ali Paşa rûhu için yevmî iki akçe vazife ile duâgûy olan Mahmud bin Mehmed'in mutasarrıf olduğu vazifelerin ...".
- 34 Halit Çal, "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Yunanistan'daki Türk Mimarisi", *Erdem*, sayı 58 (2010), s. 101; ayn. mlf., "1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Bulgaristan'daki Türk Mimarisi", *Balkanlar'da Kültürel Etikileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumun Bildirileri*, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan, I, 224.
- 35 Mehtap Nasıroğlu, "Hasankeyf İmam Abdullah Camisi", *Vakıflar Dergisi*, sayı 52 (2019), s. 65.
- 36 Aşşenur Karademir, "Vazife Yoklama Defterine Göre Süleymaniye Vakfı Çalışanları: Ücretler, Görevler, Unvanlar", *Marmara Üniversitesi İİB Dergisi*, XLIV/2 (Aralık 2022), 336.
- 37 Ataol Behramoğlu, "Duâgûyan", *Cumhuriyet Gazetesi*, 06 Mayıs 2020.

devleti malî ve asayiş yönünden yıpratmış olan suhtegâna benzemektedir³⁸. Diğer bir görüşe göre duâgûy zümresi devlete dua satmış; devlet ise şeyhlerden dua almak uğruna, zenginlere borçlanarak dua satın almıştır³⁹. Ancak Osmanlı duâgûyânının ücretli ağılayıcılar ve suhtegân gibi yapılarla herhangi bir benzerliği olmadığı gibi maaşları zenginlerden borçlanarak değil hazineden ve vakıf gelirlerinden ödenmiştir.

Görüldüğü üzere duâgûy hakkında pek çok tanım yapılmıştır. Tüm atanmış memurların ve halkın doğal duâcı olarak görüldüğü Osmanlı kültüründe duâgûy zümresinin kim olduğunun anlaşılması için devletin kuruluş döneminden başlayarak, dua etmesi için kimlere, nasıl, ne şartlarda imtiyaz ya da tahsisat sağlandığının tespit edilmesi doğru olacaktır.

Kuruluştan 18. Yüzyıla Kadar Osmanlı Duâgûyânı

Osmanlı Devleti'nde duâgûy istihdam edilmesinin temelinde bazı gerekçeler vardır. Hükümdara dua etme geleneği doğal olarak duâgûyân istihdamını gerekli kılmıştır. Bir insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli temel şartlardan biri devletin bekasıdır. Dolayısıyla duâcıların nicelikleri değişmiş olmakla beraber devlete ve hükümdara duâcı olma felsefesi köklü bir gelenektir. Devletlerin varlığıyla beraber, devletin devamına dua etme geleneği vardır. Osmanlı Devleti'nde sikkeler, tuğralar ve tüm resmî evrakta padişahın sıhhatine dua edildiğini gösteren ibareler vardır. Devletin kuruluşunun dua ile olması ve devamında da tüm padişahlara dua edilmesi son derece doğal, olağan ve farz-ı ayn benzeri bir ibadet⁴⁰ olarak görülmüştür. Devletin devamına duâcı olanlara padişah tarafından her zaman hürmet ve özen gösterildiği de bilinmektedir⁴¹. Diğer taraftan hükümdarın halka karşı cömert olması gereklidir⁴². Türk devlet yönetimi felsefesine uygun olarak hükümdar eski dönemlerden itibaren halkına karşı cömert olmuş, ziyafet verme ve ihsanda bulunma yoluyla devletin gelirinden bir kısmını, hak sahibi oldukları düşüncesiyle, halka aktarmıştır. Ayrıca hükümdarın para biriktirmesi hoş karşılanmamış, felaket yaşayan hükümdarların hazinede para biriktirenler olduğu düşünülmüştür⁴³. Tüm bunlar devletin kadrolu duâgûy istihdam etmesinin temel felsefesini oluşturmuştur. Kuruluş döneminin etkin zümrelerinden olan abdal, baba, dede ve dervişler yani Abdâlân-ı Rum ve ilerleyen süreçlerde şeyh, seyyid ve

38 Salih Özbaran, “‘Suhtegân’ ve ‘Duâgûyân’”, Radikal Gazetesi, 26 Ekim 2003.

39 Salih Erol, <https://www.belgeseltarih.com/osmanli-da-hem-de-borc-parayla-dua-alinirdi/>. Erişim tarihi: 05 Şubat 2024, 18:56.

40 BOA, A.RSK, nr. 2/110, 29 Zilhicce 1007/23 Temmuz 1599 “... Farz-ı ayn mesâbesinde olan ed’iye-i devâm-ı eyyâm-ı sultân-ı pâdişâh-ı İslâm ...”

41 “... *devâm-ı devlet ebed-pevëndime mahsus duâcılardan olup bu makule ulemâ-i izâma riâyet ve himâyet adet-i şehriyariden olmağla ... ulemânın vazîfeleri sairlerden mukaddem veresin ulemânın vazîfeleri verilmeden kimseye vermeyesin*”, BOA, *Bâb-ı Asaî Mühimme Defterleri*, (A.DVNSMHHM), nr. 73, s. 47, h. 111, 02 Zilhicce 1003/08 Ağustos 1595. Mısır beylerbeyine gönderilen hüküm.

42 Kutadgu Bilig'e göre Türk hükümdarının özellikleri için bk. Hayati Beşirli, “Kutadgu Bilig’de Hükümdarlık ve Hükümdarın Meşruiyeti”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, V/14 (Yaz 2016), 19-33.

43 *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 197, 198. Âşıkpaşazâde’ye göre Yıldırım Bayezid, mal biriktirdiği için Timur’a yenilmiştir.

şerifler iktidar tarafından gönlü hoş tutulan kimseler olmuşlardır. Kuruluşu dahi dua ile olan devletin ilk hükümdarlarınca Abdâlân-ı Rum'a çeşitli imtiyazlar tanınmış, onlara tekke inşa ettirilmiş ve dua etmeleri mukabilinde vergi muafiyeti sağlanmışsa da⁴⁴ bu dönemde henüz kadrolu duâgûyân zümresinden bahsetmek mümkün değildir. Tahrir defterlerinde çeşitli vergilerden muaf tutulmuş kimseler arasında gördüğümüz pîr, ihtiyar, nâ-tüvân, muhtaç, âmâ ve mütekâidler ilerleyen dönemlerde kayıtlara duâgûy adıyla geçecek olan zümrelerin ilk unsurlarıdır. Ayrıca şeyh fukaraları, Müslümanlığa yeni geçmiş olanlar, zâde-gânlar ve havâtîn de duâgûy zümresinin üyeleri olarak görülecekler. Bu kişilerin ortak özelliği bir sebepten dolayı devletten ödenek almalarıdır.

Kastamonu Taşköprü'de Mayıs 1487/Cemâziyelevvel 892 yılı tahririnde muafilar arasında zikredilmiş olan 3 kişi, tespit edilebilen kayıtlı ilk duâgûyândır⁴⁵. Bu kişiler Ahmed müezzîn⁴⁶, Şeyh Gani Dede⁴⁷ ve Hamza veled-i Veli⁴⁸ isimli kişilerdir. Anadolu, Rum, Zülkadriye eyaletlerinde ve Musul'da yapılan duâgûy istihdamı Rumeli'de daha sonraları gerçekleşmiştir⁴⁹. Bunun sebebi duâgûyluk verilenlerin Müslümanlar arasından seçilmesi olmalıdır. İstanbul'da Ayasofya Camisinde II. Bayezid döneminde istihdam edilmiş Ömer duâgûy, tespit edilen resmî kayıtlı ilk vakıf duâgûyu olup aynı zamanda müezzindir⁵⁰. Bu durum, duâgûyuluğun alternatif ya da ek vazife olarak verildiğine işaret etmelidir. Ayrıca vakfiyede böyle bir görevin zikredilmemesi ancak karşılaşılan kaydın inâmât defterinde görülmesi, bu vazifenin çok daha eski dönemlerde de verilmiş olma ihtimalini yükseltmektedir. Diğer yandan Fatih döneminde vakıf topraklarına el konmasının ardından II. Bayezid dönemiyle beraber bu tür toprakların hak sahiplerine iade edilmesi de artan nüfusla beraber bazı zümrelere sağlanan imtiyazların çoğalmasını sağlamış olmalıdır. Celali ayaklanmaları ve büyük şehirlere göç, ocaklara kayıt olma imkânı bulamamış kitlelerin çeşitli yollarla istihdam edilmelerini zorunlu kılmış olmalıdır. Benzer şekilde İran ile yapılan savaşlar Anadolu'da Şii faaliyetlerini artırdığından heterodoks kimlikli dede, derviş ve şeyhlere de imtiyazlar ve tahsisat verilmesi ile devlete bağlılıklarının sağlanması hedeflenmiş olmalıdır.

44 I. Murad, Gurre-i Receb 767/14 Mart 1366 tarihli vakfiyesinde Ahi Musa'ya, devletin devamı için dua etmesi şartıyla, avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muafiyet sağlayan berât verdiğini kaydetmiştir. Bk. Tahsin Öz, "Murad I ile Emir Süleyman'a Ait iki Vakfiye", *Tarih Vesikaları Dergisi*, I/4 (1943), 241-244.

45 Sibel Kavaklı Kundakçı, *Osmanlı Klasik Döneminde Taşköprü Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Hiper Yayın, İstanbul 2019, s. 84.

46 BOA, *Tapu Tahrir Defterleri (TT)*, nr. 23 m, s. 643, 29 Zilhicce 892/16Aralık1487.

47 BOA, *(TT)*, nr. 23 m, s. 644, 29 Zilhicce 892/16Aralık1487.

48 BOA, *(TT)*, nr. 23 m, s. 645, 29 Zilhicce 892/ 16 Aralık 1487.

49 16. yüzyıl boyunca istihdam edilmiş duâgûyânın eyaletlere göre dağılımı hakkında bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi (XV-XVII. Yüzyıllar)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024, s. 60-64.

50 İlhân Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. O. 71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon – Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 170.

17. yüzyılda Osmanlı duâgûyânı, resmî beratlı yani askerî zümrenin üyesidir⁵¹. Ücreti mukabilinde dua ve Kur'ân-ı Kerim okuyanlar, muhtelif yerlerden asgarî bir buçuk akçe vazife alanlar da kayıtlarda askerî zümre üyesidir⁵². Vazife ödemelerinin kaydedildiği defterlerde bu yüzyıla beraber duâgûyâna ait bilgiler açıkça görülmektedir⁵³. Duâgûyân zümresi daha önceki dönemlerin aksine bu dönemde defterlerde müstakil başlıklar altında yazılmaya başlanmıştır⁵⁴. 17. yüzyıla kadar çeşitli zümrelere yapılmış ihsanların, sadakaların hangi süre ile ne zaman, kimlere verildiği her zaman belirli değildi. Bu yüzyıldan sonra ise duâgûy kayıtlarına sıkça rastlanmaktadır. Resmî yollardan kayıt altına alınmış bu atamaların teftişi de yine titizlikle yapılmıştır⁵⁵. Böylece dua etmesi mukabilinde gelir elde edenler zamanla oluşturulmuş kayıtlar vasıtasıyla teftiş edilmiş ve aksaklık tespit edildiğinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Belirli aralıklarla yapılan yoklamalar yoluyla görevden alma sürecinde azletme, görev ya da yer değişikliği sürecinde tebdil ve becayiş, görev yenilenmesi sürecinde tecdîd, görev iadesi sürecinde ibka ve mukarrer işlemleri yapılmıştır⁵⁶.

Duâgûyândan bazıları için elkab ve dua formülleri de kullanılmıştır⁵⁷. Bunlar arasında zîde takvâhu⁵⁸, kıdvetü'l-ulemâ ve'l-muhakkikîn⁵⁹ ve kıdvetü's- sâlikîn umdetü'l-vâsilîn⁶⁰ elkabları ile zîde kadrihû⁶¹, zîde takvâhumâ⁶² ve zîde-salâhe⁶³ duâları zikredilebilir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, duâgûy vazifesi almadan önce de zikredilen elkab ve dua formüllerinin bu kişiler için kullanmasıdır. Diğer bir ifade ile duâgûyân için kullanılmış ayrı bir elkab veya dua formülü henüz tespit edilememiştir.

51 "... günlük üç akçeden fazla ciheti olan cami görevlileri ...". Halil Sahillioğlu, "Askerî", *DİA*, III, 488.

52 H. 1038/ M. 1628 tarihli fermân için bk. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 125-126.

53 "... duâgûy-ı berây-ı bekâ-yı saltanat-ı hazret-i padişâh-ı âlempenâh ...", BOA, (*MAD*), nr. 4421, s. 45 ve 46. H.1021, 1022, 1023, 1024 yılları.

54 BOA, (*MAD*), nr. 1845, 08 Rebülâhîr1024/07 Mayıs 1615.

55 Duâgûy yoklamaları hakkında detaylı bilgi için bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 73.

56 Hâssa duâgûyânı atamaları hakkında detaylı bilgi için bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 96-120 ve vakıf duâgûyânı atamaları için bk. s. 158-167.

57 Detaylı bilgi için bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 79.

58 BOA, (*A.DVNSMHM*), nr. 52, s. 312, h. 830, 18 Rebülevvel 992/30 Mart 1584. "... hala hâssa du'âcılarından şeyh Şüca'-zide takvâhu- ...".

59 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 60/7076, 01 Zilhicce 1084/09 Mart 1674 tarihi, duâgûyun birikmiş maaşının tahsil edilmesi hakkında verilen berat sureti.

60 BOA, (*MAD*), nr. 1206, s. 26, 14 Şevval 1067/26 Temmuz 1657. Sivas cizyesinden otuz akçe yevmiye ile duâgûy vazifesi alan vaiz Şeyh İbrahim Sivâsi için kullanılan elkab.

61 BOA, (*KK*), nr. 270, s. 32, 9 Şevval 1067/21 Temmuz 1657. Hafız Mehmed Çavuş'a verilen berat sureti.

62 BOA, (*MAD*), nr. 1206, s. 25, 20 Şevval 1067/1 Ağustos 1657. Şeyh İbrahim Sivasi evlâdından Şeyh Mehmed ve Seyyid Mehmed için kullanılan duâ formülü.

63 BOA, TS.MA, nr. 584/30. 10 Rebülâhîr1029/15 Mart 1620, Midilli mukataasından duâgûyluk vazifesi ihsan olunan duâgûy İbrahim için kullanılmış duâ formülü. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Defterleri (TS. MA)*, nr. 9661, s. 3, 29 Şâban 1061/17 Ağustos 1651, Rumeli gebran cizyesinden otuz akçe yevmiyeli Selanik duâgûyâından Mevlana Hasan.

Hâssa Duâgûyânı

Hâssa kelimesi padişaha aidiyeti ifade eder ve saraya özel hizmetler için kullanılır⁶⁴. Padişahın duâcıları anlamına gelen hâssa duâgûyânı ifadesi, devletin tarihî, kültürel ve sosyal geçmişinden beslenerek ortaya çıkmış bir ifadedir. Tüm toplumsal kurumlar gibi padişah duâcılığı da kadîm bir uygulama olup zamanla belirli değişim ve dönüşüm yaşayarak devletin hafızasında kendine yer bulmuştur. Hâssa duâgûyuluğu aslında kendiliğinden oluşmuş bir yapıdır. Daha önce de belirtildiği gibi devletin tüm unsurları devletin devamına ve dolayısıyla padişahın sıhhati ile iki dünya saadetine duâcıydı. Padişah ise bu duâcı unsurlarına ihsan dağıtmayı kendisine görev edinmişti. Bu nedenle aslında, kendiliğinden oluşmuş bir hâssa duâgûyân zümresinden bahsedilebilir. Kanuni döneminde de varlığı bilinmekle beraber⁶⁵ daha çok III. Murad zamanında etkisi hissedilen bu müessesenin en ünlü şahsiyeti hâssa duâcı⁶⁶ Şeyh Şüca'dır. Dönemin kaynaklarında kendisi hakkında pek çok olumsuz düşünce görülen Şeyh Şüca gibi şahsiyetler ile hâssa duâgûyuluğu arasında doğrudan ilişki kurmak sağlıklı ve vicdanî olmayacaktır. Çünkü bu sıfatla anılan kişiler arasında sadece imtiyazlı şeyhler değil nakibüleşraf⁶⁷, Dîvân görevlisi⁶⁸, şakird, kâtip, gibi kimseler de vardı. Ayrıca bu vazifeyi yani geliri alanlar arasında ihtiyaç sahibi fukara, talebe, muhtaç ve salih müminlerin yeri azımsanmayacak düzeydeydi.

Daha önce de zikredildiği gibi 17. yüzyıl öncesine ait kayıtların düzensizliği ve defterlerdeki hasarlar nedeniyle söz konusu dönemde kaç kişinin duâgûy olarak istihdam edildiğini belirlemek şimdilik mümkün değildir. 15. yüzyılda tahrir defterlerinde rastladığımız duâcılık kayıtları şimdilik sürekli ve toplu bir bilgi sağlayamamaktadır. Bosna hazinesinden yeniçeri, hatip, duâgûy ve mütekâid cemaatlerine yapılmış mevâcib ödemelerini havî, II. Selim dönemine ait defter, düzenli tutulmuş duâgûy kaydını içeren ilk defterdir ve 9 duâgûy kaydedilmiştir⁶⁹. Sonrasında I. Ahmed devrine ait muhtelif mukâtaa kayıtlarını havî defterde 1 kişi duâgûy namıyla zikredilmiştir⁷⁰. Takip eden yıllarda ise daha güvenilir kayıtlara ulaşılabilmektedir. Örneğin 1012/1604 yılında Anadolu ve Rumeli

64 Abdülkadir Özcan, "Hâssa", *DİA*, XVI, 394.

65 Kadzade mahdumu ve Kanuni'nin duâgûy-ı mahsusu olan Abdurrahman Çelebi için bk. Nevizâde Atayı, *Hadâiku'l-Haka'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik Nevizâde Atayı'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s. 769.

66 BOA, (*A.DVNSMHHM*), nr. 52, s. 312, h. 830. 18 Rebülevvel 992/30 Mart 1584. "... *hala hâssa du'acılarından şeyh Şüca'-zide takvâhu- ...*".

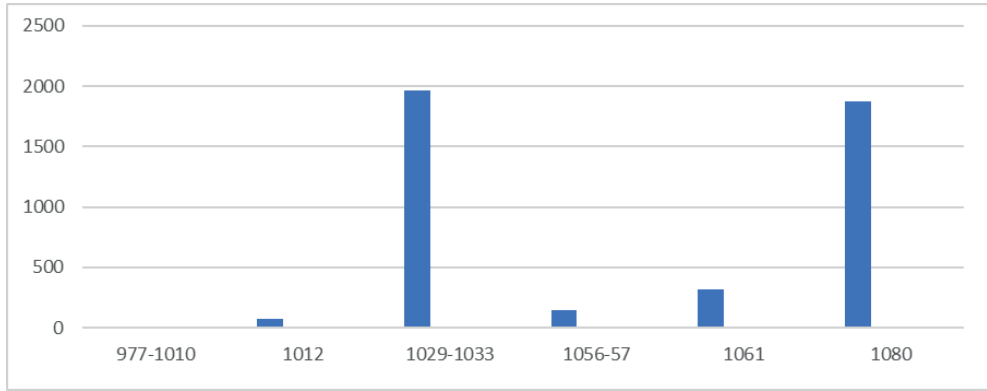
67 BOA, A.RSK, nr. 2/110, 29 Z 1007/23 Temmuz 1599. Şam bölgesinde nakibüleşraf olan Ahmed el-Caferî, devlet tarafından kendisine ihsan olunan bazı gelirlere ulaşmakta zorlandığı için maddî kaygıya düşmüş ve duâ etme vazifesini ifa edemeyeceğini arzemiştir.

68 BOA, (*A.DVNSMHHM*), nr. 65, s. 134, h. 544, 29 Rebülevvel 988/14 Mayıs 1580. Dîvân-ı hümâyun'da görevli İbrahim.

69 BOA, (*MAD*), nr. 15819, 29 Zilhicce 977/4 Haziran 1570. Defter hasarlı ve eksiktir.

70 BOA, (*MAD*), nr. 19960, s. 11, 29 Zilhicce 1009/01 Temmuz 1601, Koyulhisar hasarlı, Tortum memlehası, muhtelif gebran cizyeleri, Erzincan ipek gümrüğü ve Trabzon iskelesi mukâtaaları. Defter ağır hasarlıdır.

gelirlerinden vazifeli duâgûy sayısı 71⁷¹ iken 1029-1033/1620-24 yılları arasında Rumeli ve İstanbul gelirlerinden vazifeli duâgûy sayısı 927 kişidir⁷². Bu sayı 1056-57/1647 yılında 150⁷³, 1061/1651 yılında 302⁷⁴, 1080/1670 yılında ise 1873'tür⁷⁵. Aşağıdaki tabloda duâgûy sayısının yaklaşık yüz yıllık değişimi tablolştırılmaya çalışılmıştır⁷⁶. Duâgûy sayısındaki farklılıkların ana sebebi kaynaklara erişim kısıtlılığı ve bazı defterlerde duâgûyanın diğer cemaatler ile birlikte kaydedilmesidir. Bu durum duâgûy sayısının tespitini zorlaştırmıştır. Grafikte yaklaşık onar yıllık dönemler arasındaki duâgûy sayısının farklı olma sebebi kaynaklara erişim güçlüğüdür. 1061/1651 yılında istihdam edilmiş duâgûy sayısının 1056-57/1647 yıllarında istihdam edilmiş duâgûy sayısından az olması mümkün olmamalıdır. Her ne kadar yoklamalar neticesinde duâgûy sayısında azaltmaya gidilmişse de yeni defterlerin tespit edilmesiyle aradaki sayı farkı değişecektir.

Grafik 1. Anadolu ve Rumeli'deki Duâgûyanın Tahmini Sayısı

Duâgûyluk vazifesine atama yapılacağı zaman öncelikle konu bir üst makama arz edilmiştir. Kime, nerede, ne zaman, ne için, neden bu vazifenin verilmesi gerektiği kişinin kendisi ya da bir arz sahibi tarafından çoğunlukla açıklanmıştır. Arz sahibinin konumuna göre

71 BOA, (MAD), nr. 16787, s. 11-46, 29 Zilhicce 1012/29 Mayıs 1604, Anadolu ve Rumeli'de bulunan muhtelif gümrük mukâataaları.

72 BOA, (MAD), nr. 722, s. 38 – 120, 29 Zilhicce 1032/24 Ekim 1623, İstanbul ve Rumeli'ye ait muhtelif gümrük, mukâataa, cizye emvali.

73 BOA, (MAD), nr. 15789, 14 Ramazan 1057/13 Ekim 1647.

74 BOA, (TS.MA), nr. 1991.1, 29 Zilhicce 1061/13 Aralık 1651, BOA, (TS.MA), nr. 1991.2, 01 Şevval 1061/17 Eylül 1651, BOA, TS.MA, nr. 735/57, 29 Şaban 1061/ 17 Ağustos 1651.

75 Ömer Lütfi Barkan, "1078-1080 (1669-1670) Mâli Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek'leri", *İÜİFM*, XVII/1-4 (1955), 303.

76 Veriler, BOA, (MAD), nr. 19960, (MAD), nr. 16787, (KK), nr. 3398, (MAD), nr. 15214, (MAD), nr. 1746, (MAD), nr. 3729, (MAD), nr. 722, (MAD), nr. 9827, (MAD), nr. 12738, (MAD), nr. 7090, (MAD), nr. 21202, *Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH)*, nr. 88, (MAD), nr. 6058, (MAD), nr. 15789, (MAD), nr. 15826, (MAD), nr. 7300, (MAD), nr. 5930, (MAD), nr. 4595, (MAD), nr. 16106, (TS.MA), nr. 9661, (TS.MA), nr. 1991.1, (MAD), nr. 4457, İE.ML, nr. 15/1418, TS.MA, nr. 735/57, (D.AMH), nr. 24528, (MAD), nr. 1206, İE.ML, nr. 14/1291 numaralı defterler ve evraktan derlenmiştir.

arz, arzuhal, tezkire, mektup, îlâm, mahzar ve şeyhülislam işaretleri ile talepte bulunulmuştur. Talepte bulunan görevliler kadı, beylerbeyi, defterdar, teftiş memuru, vezir, şeyhülislam, Kırım Hanı, emin, Darüssaade ağası, hazinedarbaşı ve müsahtiptir. Ancak bu vazifeye talip olanların doğrudan kendilerinin talepte bulunması daha olağandı. Kırım Hanları kendilerine tayin olunan sâlyânelerinin bir kısmını duâgûyân namına sâlih fukaraya verirlerdi⁷⁷. Giray Han da bu geleneğe uygun şekilde sulhâdan bir kimsenin duâgûy olması için arzda bulunmuştur⁷⁸. Beylerbeyiler ve diğer vüzerâ daha çok vefat sebebiyle mahlûl kalan vazifelerde⁷⁹, kriz durumunda⁸⁰ ve henüz duâgûyluk kadrosu açılmadan⁸¹ devreye girmişlerdir. Şeyhülislamlık makamı daha ziyade vakıflar bünyesindeki atamalarda etkin olmakla beraber az da olsa hâssa duâgûy atamalarında arz sahibi kimliğiyle görülmüş, tarikat şeyhleri ve evlatları hakkındaki atamalarda söz sahibi olmuşlar⁸² veya kadınların yaptığı arzlarda işaretlerini kaydetmişlerdir⁸³. Defterdarlar sadece vefat ve kasr-ı yed durumlarında devreye girmiştir. Darüssaade ağaları, hazinedarbaşı ve müsahtipler ile eminler çok kısıtlı sayıda kayıtlarda varken kadılar ve bazen kadı nâibleri en etkili arz sahipleridir. Atamalarda şahsî başvurular da önemli yer tutmaktadır. Duâgûyluk tevcihi yapılacağı zaman mevcut durumun tetkik edilmesi amacıyla kadro ile ilgili önceki kayıtların teftiş edildiği anlaşılmaktadır. Duâgûyluk makamının gerekliliğini yerine getirmeyenler görevlerinden azledilmişlerdir. Azil sebepleri arasında çeşitli günahları işlemek⁸⁴, ismi mevcûd kendisi nâ-mevcûd olmak⁸⁵, tanbur çalıp âvamdan olmak⁸⁶ gibi

- 77 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân*, s. 171; *Eyyubî Efendi Kânünnâmesi*, s. 39. “Hân hazretlerinin on beş yük akçe sâliyânesi Kefe İskelesi Gümrüğü’nden, kardeşleri Kalgay Sultân’ın on yük akçe ve küçük kardeşi Nureddin Sultân’ın beş yük akçe sâliyâneleri ise Gözleve İskelesi gümrüğü veya Balaklava İskelesi gümrüğünden tayin olunmuştur”.
- 78 BOA, (A.RSK), nr.1519, s. 82, 03 Ramazan 1060/30 Ağustos 1650. Kefe iskelesi mahsulünden yevmi on akçe vazifenin sulhâdan Hacı Kemal’e verilmesi hakkındaki hüküm sureti.
- 79 BOA, (KK), nr. 261, s. 90, 27 Rebüülâhîr 1070/11 Ocak 1660. İstanbul gümrüğünden tahsis edilmiş vazifenin vefat sebebiyle mahlul kalması sonucu bir kısmının hazine mande edilmesi ve bir kısmının bir müezzine duâgûyluk üzere verilmesi için Kaymakam vezir Süleyman Paşa’nın arz sahibi olduğu hüküm sureti.
- 80 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 136, 09 Şevval 1078/23 Mart 1668. Erzurum valisi Süleyman Paşa, vefat ettiği gerekçesiyle vazifesi elinden alınmış bir duâgûyün görev iadesi için devreye girmiştir.
- 81 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 190, 12 Zilkâde 1080/03 Nisan 1670. Vezir-i mükerrem Mustafa Paşa, fermân-ı hümayun ile sulhâdan olup inayete layık olan on dört kişiye; düşende, vazife verilmesinin emredilmesi üzerine bu kişilerin altısına duâgûyluk vazifesi verilmesi için îlâm bulunmuştur.
- 82 BOA, (KK), nr. 261, s. 63, 11 Rebülevvel 1069/07 Aralık 1658. Ankara damga mukâtaasından vazifeli ve Hacı Bayram-ı Veli evladından olan duâgûyün vefatı üzerine Bolevî Mustafa Efendi tarafından vaizândan bir şeyhin duâgûy olması için îlâm yazılmıştır.
- 83 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 89, 6 Ramazan 1076/12 Mart 1666. Bursa kadısının, babası ve kendisi de şeyh olan bir duâgûyün vefatı sebebiyle bir zaviye seccade-nişini için yaptığı arzda şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi’nin işaretleri de kaydedilmiştir.
- 84 BOA, (A.RSK), nr. 1527, s. 52, 12 Şevval 1063/05 Eylül 1653. “Köstendil keferesi cizyesinden on akçe duâgûy vazifesi olan Hüseyin Dede alenen fisk u fücür ve mest ü lâ-ya’kıl ve zânî ve ...”.
- 85 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 37/4299, 28 Receb 1078/13 Ocak 1668. Malatya mukâtaası mahsulünden yevmi on akçe duâgûyluk vazifesi.
- 86 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 40, 11 Ramazan 1062/16 Ağustos 1652. Edirne Ali Paşa-yı cedid evkafından on beş akçe vazifeli duâgûy Ahmed.

sosyal ve kültürel anlamda hoş görülmececek davranışlarda bulunmak sayılabilir. Duâgûyluk atamaları ibtidâdan, mahlûlen, ferâgaten ve tecdîden yapılan atamalardır. İbtidâdan yani ilk kez duâgûyluk verilme sebepleri pîr ve ihtiyar olmak⁸⁷, Kandiye kalesi muhasarasında sakatlık geçirmek⁸⁸, fakirlik⁸⁹ gibi çeşitli sebeplerdir. Bununla beraber sebep belirtilmeksizin ibtidâdan duâgûyluk verilenler arasında savaşta sakatlanan timarlılar⁹⁰, Nakşibendiler⁹¹, bahçe hocaları⁹² ya da ağa çocukları⁹³ vardır. Bu kişilerin daha önce başka bir görevden azledildikleri ya da vazifesiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Vefat, azil, ferâgat gibi sebeplerden ötürü kalan mahlûl duâgûyluk tevcihleri de sık rastlanan atama türlerdir. Vefat durumunda babadan çocuğa intikâl⁹⁴ ya da ölen duâgûyun çocukları arasında ber-vech-i iştirâk⁹⁵ duâgûyluk verilebildiği gibi akrabasına⁹⁶ ya da herhangi birine de mahlûl vazife verilebilirdi. Kasr-ı yed durumu da eş, anne, çocuk ve akrabalar lehine gerçekleşmiştir. Yeniden berat verilmesi gereken durumlar tahta cülus, yoklama, beratını zayi etmek sayılabilir. Ayrıca duâgûyluk vazifesinin alındığı gelir kaynağının ya da duâgûyluk görevinin değiştirilmesi yani tebdil edilmesi mümkündü. Maaş almakta çekilen sıkıntılar (usret çekmek)⁹⁷ gibi durumlarda kişinin maaşını aldığı gelir birimi değiştirilmiştir. Farklı bir muhasebe kalemine kayıtları geçenlerin ise görevleri tebdil edilmiştir. Daha açık bir ifade ile belirtmek gerekirse, devlet memurlarına çeşitli sebeplerle verilmiş olan duâgûyluk vazifeleri, bu devlet memurları

- 87 BOA, (KK), nr. 259, s. 77, 25 Şâban 1056/06 Ekim 1646. “*Sulehâdan Mahmud pîr ü ihtiyâr olmağla Üsküb mukâtaasından arz-ı hâl mücebince on akçe duâgûy vazifesi verilmek buyuruldu*”.
- 88 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 135, 22 Şevval 1078/05 Nisan 1668. “*Mustafa'nın Kandiye kal'ası altında tob ile sağ eli urulub sefer-i hümâyunda bir kolu mahrûc olmağla İzmir gümrüğünden on akçe duâgûy vazifesi verilmek buyuruldu*”.
- 89 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 62/7275, 3 Rebiülâhîr 1093/11 Nisan 1682.
- 90 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 93, 12 Ramazan 1076/18 Mart 1666. “*Hamid sancağında İkizdere nahiyesinde Karahisarlı nâm karve kurbunda beş bin akçe timarı olan Ahmed uğur-ı hümâyında sağ kolu top ile urulub mahrûc olmağla Hamid tamgası mukâtaasından almak üzere yevmi on beş akçe duâgûy vazifesi verilmek buyuruldu*”.
- 91 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 92, 15 Ramazan 1076/21 Mart 1666. “*Seyyid Mahmud Nakşibendi'ye mukâtaa-i mizân-ı harîr-i Burusa'dan almak üzere yevmi on beş akçe duâgûy vazifesi verilmek*”.
- 92 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 92, 15 Ramazan 1076/21 Mart 1666. “*Bahçe hâceliğinden ref' olunan Abdullah Efendi'ye on akçe gümrükden duâgûy vazifesi verilmek buyuruldu*”. Kayıttaki *hâce-i bağçe* ifadesi ile padişah ya da şehzade hocalığının ya da sarayda sohbet eden ulemânın kastedildiğini düşünülmemektedir.
- 93 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 95, 29 Ramazan 1076/04 Nisan 1666. “*Merhum Yusuf Ağa'nın oğlu Ali'ye gümrükden yevmi on beş akçe duâgûy vazifesi verilmek buyuruldu*”.
- 94 BOA, (KK), nr. 261, s. 152, 02 Zilhicce 1071/29 Temmuz 1661. “*Mukâtaa-i gümrük-i İstanbul'dan yevmi on akçe duâgûy vazifesi olan Mahmud hattat fevtinden oğlu Mehmed'e verilmek buyuruldu*”.
- 95 BOA, (KK), nr. 275, s. 298, selh-i Cemâziyelâhîr 1084/11 Ekim 1673. “*... yevmi beş akçe vazife ile duâgûy vazifesine mutasarrıf olan Abdülvehhabzâde Mehmed Efendi fevt olub mahlûle, oğlu Ahmed ve kızı Fatma'ya ber-vech-i iştirâk mutasarrıflar olmak üzere ...*”.
- 96 BOA, (KK), nr. 261, s. 162, Gurre-i Rebiülâhîr 1072/24 Kasım 1661. “*Erzurum gümrüğünden yevmi yedi akçe duâgûy vazifesi olan Hacı Abdullah fevtinden yine Erzurum gümrüğünden yevmi yedi akçe duâgûy vazifesi olan akrabasından Ahmed'in berâtına ilhâk olunmak buyuruldu*”.
- 97 BOA, (A.RSK), nr. 1506, s. 1, 2 Zilhicce 1043/30 Mayıs 1634. Edirne'de İnöz memlehasından vazifesini almak hususunda usret çeken duâgûy Kıbtîyân cizyesine tebdil istemiştir.

olmaları gereken kadrolara geçtiklerinde kesilerek asıl icra ettikleri görevin gelirini almaya başlamışlardır. Örneğin timar ya da ulûfe veya orta akçesi⁹⁸ alamayan dîvân kâtiplerine bağlanan duâgûyluk gelirleri, bu kâtiplerin asıl olmaları gereken müşâhere-horân kalemine⁹⁹ geçişleri yapıldığında kesilmiştir. Bir örnekle konuyu netleştirmek mümkündür. Dîvân-ı hümâyun kâtiplerinden İsa Efendi 30-40 yıldır mezkûr zümreden olup, Beylikçi hizmetinde bulunmuştur. Yapılan yoklamalarda bu kâtibin muhtelif yerlerden aldığı doksan akçelik duâgûyluk vazifesine hak sahibi olduğuna kanaat getirilmiş ve müşâhere-horân kalemine tebdili yapılmıştır¹⁰⁰. Bu durumda bu kâtip artık duâgûyluk değil kâtiplik maaşı almış olacak ve kadrosu bundan sonra duâgûyluk vazifesinin muhatabı Anadolu muhasebesi kaleminin değil müşâhere-horân vazifelerinin ödediği Küçük Ruznamçe kaleminin konusu olacaktır.

Hâssa duâgûyânının gelirleri oluşturulurken İslâm dini referans alınmış, toplumun çeşitli kesimlerinden toplanan vergiler, vergi ödeyemeyen ya da vergiden muaf olanlardan oluşmuş duâgûyân zümresine sarfedilmiştir. Diğer taraftan vazife adıyla verilen ve gümrük ile mukâtaalardan sağlanan mevâcib; düşkünlere, devlet kapısında çalışmış ancak ailesinin geçimine yetecek miras bırakamamış kişilerin eşleri ve küçük çocukları ile duâgûyâna verilirdi¹⁰¹. Duâgûyluk vazifeleri mukâtaat, cizyeler, memlehal, gümrükler ve beytülmal, ilhak hasları, ocaklık ve harc-ı hâssa gibi hazinenin çeşitli birimlerinden ödenirdi. Hazineye ait vergilerden oluşan her bir malî birimi ifade eden mukâtaa gelirleri duâgûy vazifelerinin ödenmesinde önemli yere sahipti. İpek satış vergilerinden oluşan mizân-ı harîr, Anadolu ve Suriye’de öşür vergisine karşılık gelen dimos vergisi, dalyanlar (balıkçılık), âdet-i ağnam (küçükbaş hayvan) vergisi, esb-keşân (at çeken) ve Kıbtiyân (Çingene) vergileri bu kapsamda değerlendirilen gelir kaynaklarıdır. Şer’î bir vergi olan cizye ile daha çok cizye ziyadeleri ve Ortadoğu topraklarında cizye anlamına gelen cevâli¹⁰² gelirleri de felsefe olarak belirli zümrelere dağıtılan gelirler olmakla beraber duâgûy ödemelerine kaynak teşkil etmiştir. İstanbul, Edirne ve Gelibolu gümrükleri başta olmak üzere pek çok gümrükten gelir elde edilmiştir. Hazine-i âmireden bağımsız olarak çeşitli vilâyetlerin merkeze intikâl ettirdikleri geliri de ifade eden hazine gelirleri¹⁰³ sâlyâne gelirleri¹⁰⁴, padişaha ayrılmış bir çeşit bütçe

98 Erhan Afyoncu, Recep Ahışalı, “Kâtip”, *DİA*, XXV, 55. Orta akçesi, kalemdaki harçlardan elde edilen para olup tîmâr ya da ulûfe alamayan kâtipler geçimlerini bu para ile sağlardı.

99 Erhan Afyoncu, “Müşâherehorân”, *DİA*, XXXII, 153-154.

100 BOA, (KK), nr. 261, s. 16, 05 Rebûlâhîr 1067/22 Aralık 1656.

101 Erhan Afyoncu, “Mevâcib”, *DİA*, XXIX, 418.

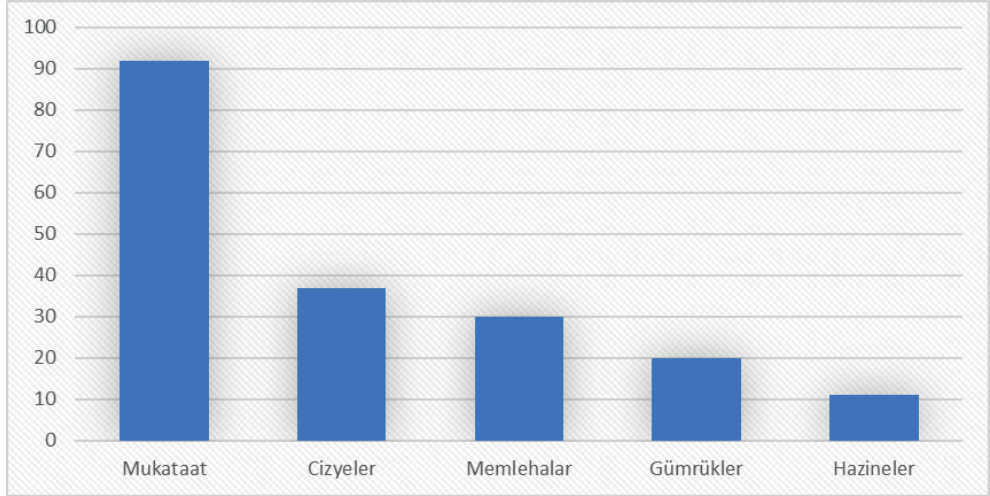
102 Seyyid Muhammed es-Seyyid, “Cevâli”, *DİA*, XVII, 436. Bu geliri alan imam ve şeyh gibi ulemaya cevâlihorân denmiştir. Örnek olarak bk. BOA, (EV.MHM), nr. 116, vr. 56b, 22 Cemâziyelâhîr 1058/14 Temmuz 1648.

103 Kaynaklarda taspit edilenler Bağdad, Bosna, Diyarbekir, Karaman, Rum, Şam ve Trablusşam hazineleridir.

104 BOA, (EV.MHM), nr. 116, vr. 57b, 58a, 22 Rebûlâhîr 1058/16 Mayıs 1648. “Cemâat-i sâlyâne-i der-Medine-i Münevvere”.

olan harç-ı hâssa gelirleri¹⁰⁵, kale muhafızlarına ayrılmış ocaklık gelirleri¹⁰⁶ de duâgûy maaş ödemelerine kaynaklık etmiştir. Aşağıdaki tabloda duâgûy vazifelerinin ödenmesine kaynaklık eden gelir birimleri grafik haline getirilmeye çalışılmıştır.

Grafik 2. Duâgûy Vazifelerinin Ödendiği Gelir Birimleri

Duâgûyluk vazifeleri cedid akçe¹⁰⁷, sağ akçe¹⁰⁸, çürük akçe¹⁰⁹ veya pare¹¹⁰ ile ödenirdi. Duâgûy ulûfe ve cerâyelerinin¹¹¹ her ay başında herkesten önce ve tam olarak verilmesine

105 BOA, (EV.HMH), nr. 88, vr. 22b, 06 Ramazan 1044/23 Şubat 1635. “Vazife-i ez-harc-ı hâssa der- İstanbul”. Özellikle havâtin denilen kadınlara harç-ı hâssadan ödeme yapılması, duâgûy adıyla olmasa da daha önceki dönemlerde de görülmüştür. BOA, (EV.HMH), nr. 39, vr. 10b, 10 Zilkâde 1007/04 Haziran 1599. “Hâssa-i harcdan on akçe ulufesi olan müteveffa Aişe'nin vâzifesi Fatma nâm Hatun'a verilmek buyuruldu”.

106 Ocaklıklardan verilen duâgûy ödemeleri halihazırda görev yapan ancak duâgûyluk vazifesi alan askerlere verilmiştir. BOA, (A.RSK), nr. 1527, s. 41. 22 Receb 1063/18 Haziran 1653. Görevi bir başkasına verilen Azebler ağasına, Zadvarya kalesi (Dalmaçya sınırı) neferâtı mevâcibi ve Hersek sancağındaki azeblerin mevâciblerine tayin olunun ocaklıkların izdiyâdından yevmi 40 akçe ile hâssa duâgûyluğu verilmiştir.

107 BOA, (KK), nr. 261, s. 159. 26 Rebîülevvel 1072/19 Kasım 1661. Cedid akçe padişahların tahta geçmesi durumunda ve sikkenin değerinin düşürülmesi gerektiğinde yeni kesilen sikkeler için kullanılan bir tabirdir. Konu hakkında bk. Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *DİA*, II, 224-227.

108 Altın sikke kıymetindedir.

109 BOA, (MAD), 19071, 29 Zilhicce 1124/27 Ocak 1713. Sağ akçenin karşılığı olup değeri düşük akçe, bakır sikke anlamındadır.

110 Mısır ve Suriye bölgesinde üç akçe değerindeki gümüş sikkeye verilen ad.

111 İhtiyaç sahibi ya da devlet görevlisi gibi hak sahiplerine verilmek üzere mülkiyeti devlete ait olan yerlerden ayrılmış sadaka. Diğer bir ifade ile sadaka-i câriye. Detaylı bilgi için bk. Seyyid Muhammed es-Seyyid, “Cerâye”, *DİA*, VII, 390-391.

özen gösterilmiştir¹¹². Duâgûy vazifeleri aylık¹¹³, üç aylık¹¹⁴ ya da beş aylık¹¹⁵ birikmiş haliyle ödenebilirdi. Duâgûy maaşlarının günlük 5-25 akçe arasında değişebildiği¹¹⁶ kabul edilmekle birlikte, 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın sonuna kadar tespit edilen duâgûy vazifelerinin günlük 1-300 akçe aralığında olduğu görülmüştür. Bu kadar değişik miktarlarda vazife almalarının sebebi ise bu kimselerin toplumsal konumları ve duâgûyluk vazifesi alma nedenleri ile ilgilidir. Aşağıdaki grafikte duâgûy maaşlarının yüz yıl içerisindeki miktarları verilmeye çalışılmıştır.

Grafik 3: Duâgûyluk Vazifesi Miktarları

Duâgûyluk maaş miktarı günlük 6-10 akçe aralığındadır. Duâgûyân arasında 200 akçe yevmiye alanlar¹¹⁷ olduğu gibi kadın duâgûyân arasında 120 akçe yevmiye alanlar vardı¹¹⁸. Tespit edilen bu gelirler ilgili duâgûyun tek geliri olmayabilir. Farklı gelir birimlerinden de ayrıca duâgûyluk vazifesi alan duâgûyân vardı. Farklı yerlerden olsun tek bir gelir biriminden olsun çok yüksek vazife alan duâgûyâna şu ana kadar rastlanmamıştır. Çok yüksek meblağlar muhtemelen özel durumlarda görülmüştür. Nitekim Köprülü Mehmed

112 BOA, (A.DVNSMHH), nr. 73, s. 47, h. 111, 02 Zilhicce 1003/08 Ağustos 1595. "...her ay başında herkesten evvel bi'î-tamam verilmesi..."

113 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 2/163, 18 Receb 1084/29 Ekim 1673. "... mâh-be-mâh ...".

114 BOA, İE.ML, nr. 15/1419, Yevmi on akçe alan duâgûyun 1066 senesi MASAR mevâcibi.

115 BOA, AE.SMMD.III, nr. 2/163, 20 Cemâziyelevvel 1010/16 Kasım 1601, Hâssa duâgûy Mehmed Dede, Vidin ve Fethülslâm (Sırbistan) iskelelerinden yevmi beş akçelik ulufesi olup 1008 senesinden beş aylık istihkakını almıştır.

116 Pakalın, *Tarih Deyimleri*, s. 479.

117 BOA,(MAD), nr. 5421, s. 73, 83, 29 Zilhicce1096/26 Kasım 1685, "An-cemaat-i duâgûyân-ı mukâtaa-i gümrük-i İstanbul, Ali Efendi, İmam, yevm 200".

118 BOA,(MAD), nr. 15672, s. 2, 20 Receb 1066/14 Mayıs 1656. Trablusşam muhasebesinden vazifeli Hanzade Hatun.

Paşa farklı yerlerden günlük 1000 akçeye varan duâgûy maaşı alan Şeyh Salim'in hakkının, şeyh olması sebebiyle, 200 akçe olduğunu belirtmiş ve 800 akçeyi kesmiştir. Bu duruma şiddetle karşı çıkan şeyh cüretli hareketi ve ısrarının bedelini canıyla ödemek zorunda kalmıştır¹¹⁹. Duâgûyun toplumsal kimliği ile aldığı vazife miktarı arasında genellikle doğru orantı olsa da geliri belirleyen ana unsur günün koşullarıydı. Bir vâizin yevmiyesi 15 akçe de olabilirdi 40 akçe de. Bu durumda geliri belirleyen bağımsız değişkenler, vâizin kıdemi, yaşı, sağlık durumu iken bağımlı değişkenler maaş ve kadronun süresidir.

933-34/1527-28 ve 954-55/1547-48 yıllarına ait bütçelerde kayda geçmiş herhangi bir duâgûy ödemesi yoktur¹²⁰. 1042/1632 yılına ait Bosna eyaleti¹²¹, 1043-44/1634-35 Rum eyaleti¹²², 1070-71/1660-61¹²³ ve 1078-80/1669-1670¹²⁴ Rumeli ve Anadolu bütçelerinde duâgûyân ödemelerinin toplam bütçe içerisindeki yerleri sırasıyla %7,20, %5,92, %12,47 ve %3,58 olarak tespit edilmiştir. Bu bütçelerden sadece 1043-44/1634-35 ve 1078-80/1669-70 yıllarına ait bütçelerde net olarak tek başına duâgûy mevâcibleri kaydedilmiştir. Dolayısıyla duâgûy ödemelerinin devlet bütçesi içerisindeki payı %4,75 civarındadır denilebilir¹²⁵. Devletin içinde bulunduğu mali kriz dönemlerinde ilk olarak duâgûyluk gibi görevsiz vazifelerin kesilmesi yoluna gidilmiş, buna sebep olarak duâgûy, mütেকâid ve mürtezika arasında maddî durumu kötü olmayanların tespit edilmesi gösterilmiştir¹²⁶. Ayrıca IV. Murad ve Köprülüler devrinde ve ardından özellikle II. Viyana bozgunu sonrası yapılan yoklamalarla vazifelerin hazineye aktarımı yapılmış, bu tür vazifelerin verilmesinin yasaklandığı kayıtlara geçmiştir¹²⁷. Vazifeler kesilirken toplumun tüm kesimlerine eşit davranılmış, şeyhlere ya da imtiyazlı kimselere ayrıcalık sağlanmamıştır. Diğer taraftan mürtezikanın hallerine merhameten vazifelerinin yarısında kesintiye gidildiği de olmuştur¹²⁸. Duâgûy gelirlerinde kesintiye gidilmesi saray çevresi ve halk arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Defterdar Sarı Ali Efendi malî sıkıntılara çözüm bulmak amacıyla hazineden tahsisat alan kalabalık

119 Naimâ, *Târih-i Naimâ*, IV, 1729.

120 Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İÜİFM*, XV/1-4 (1953), 251-329; ayn. mlf., "H. 954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İÜİFM*, XIX/1-4 (1957), 219-276.

121 Said Öztürk, "1042-1045 (1632-1635) Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1 (Ocak 1999), s. 327, 32, 330.

122 Erol Özvar, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/M. 1634-35 Tarihli "Bütçenin Tahlili", *Osmanlı-3 İktisat*, Yeni Türkiye Yayınları (Ankara 1999), s. 150, 153, 156.

123 Ömer Lütfi Barkan, "1070-1071 (1660 -1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İÜİFM*, XVII/1-4 (1955), 324.

124 Ayn. mlf., "1078-1080 (1669-1670) Mâlî Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi", s. 303.

125 Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 133.

126 Ülkü Küçük, *Bâb-ı Defteri Başmukâtaa Kalemi Ahkâm Defteri (1612-1617)*, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 14.

127 BOA, (KK), nr. 217, s. 24, 28 Rebülâhir 1070/12 Ocak 1660. "Merhûm Sultan Murad zamanında ref' olunub verilmesi memnu' olmağla ...". BOA, AE.SMMD.IV, nr. 66/7749, 06 Safer 1076/18 Ağustos 1665. "vazifeler umumen ref' olunmuştur".

128 Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Muzaffer Doğan, TÜBA, I, Ankara 2017, s. 52.

kesimin aylıklarının kesmek istemiş ancak bu konuda şikâyet edilerek azlolanmıştır¹²⁹. Naîmâ da bu işin hiç hayırlı bir iş olmadığını ve rızık kesmenin doğru olmadığını düşünmekteydi¹³⁰. Bu fikrinin sebebi ise; duâgûy vazifesi alanlar emekliler ve gümrüklerden vazifeli fakirler olduklarından, maaşlarında yapılacak kesintinin, yönetime karşı yüz çevirme davranışına sebebiyet verme ihtimalidir¹³¹. Melek Ahmed Paşa'nın kalyonunun da o dönem duâgûy vazifelerinde kesintiye gittiği için aldığı ahlar sebebiyle battığı düşünülmüştü. Umumî efkârın bu fikri tarih yapıklarına “âh ile batdı vezirin gemisi deryaya” dizeleri ile geçmiştir¹³².

Vakıf Duâgûyânı

Vakıf müessesinin temelinde yatan dua alma isteği ve ihtiyacının vücuda gelmiş örneği vakıf duâgûyânıdır denilebilir. İnsanın, hiçbir menfaat gözetmeksizin kendi maddî gücünün başkalarının hayrına vakfedilmesi ve bundan dolayı hâsıl olacak sevabın vâkıfın iki cihan saadetine aracı olmasının beklenmesi dua ve vakıf kavramlarının bir araya gelmesini sağlamıştır. Vâkıf, ne kadar çok insana faydada bulunursa o kadar çok sevap kazanacak, dua alacak ve toplumsal çarkların dönmesine destek olacaktır. Bu nedenle vakıf müessesesinin en önde gelen üyeleri yine devletin yönetiminde söz sahibi olmuş hanedan ve üst düzey yöneticilerdir. Devletin dört bir yanında vücuda gelmiş vakıf eserlerin ağırlıkla bu iki zümre tarafından yaşatıldığı görülmektedir. Vakıfların ölümlerinden sonra da gelir almaya hak sahibi görülen, çeşitli toplumsal kısıtlanmalara sahip kesimlere belli bütçelerin ayrılması, bu kimselerin görevsiz vazife almaları zamanla vakıf duâgûyânının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan aslında kadimden olan bazı uygulamaların zamanla müesseseleşmesi söz konusudur. Vakıfların ziyadelerinden gelir elde etmeye hakkı olduğu düşünülen kimseler de zamanla duâgûyluk müessesesini oluşturmuşlardır. Resmî olarak vakıf duâgûyu kaydına rastlanılan ilk kaynak bir inâmât defteri olup bu duâgûy Ayasofya Camisi bünyesinde istihdam edilmiştir¹³³. Musul tahrir kaydında 1523'de “cihet-i zevâid-horân ve meşihat ve duâgûyân” başlığıyla karşımıza çıkan duâgûy ise Musul İmam-ı Zâdegân vakfındandır¹³⁴. Zevâid-horân, vakıf gelirlerinin fazlasından maaş olarak yararlanan kişileri ifade etmekle birlikte “artık yiyen” anlamına gelen bir kelimedir¹³⁵. 1585-86 yıllarına ait Süleymaniye Vakfı vazife defterinde devlet adamları, havâtîn, ulemâ ve çeşitli ihtiyaç sahiplerinden oluşmuş zevâid-

129 Naîmâ'dan naklen Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 23.

130 Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, IV, 1763.

131 Naîmâ, a.e., 1761.

132 Ziya Akkaya, *Vecihi Devri ve Eseri 1637-1661/1057-1071*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1957, s. 104; Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, III, 1302.

133 İlhân Gök, *909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 170.

134 Alpay Bizbirlik, “XVI. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Musul Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 26 (Ankara 1997), s. 61-64.

135 Bu zümre hakkında detaylı bilgi için bk. Özge Aslanmirza, *Surplus-Recipients (Zevâid-Horan) From Imperial Waqfs: Between Philanthropy And Political Economy*, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences Unpublished Master Thesis, Ankara 2017.

horân kadrosu 1663 yılında bu adla değil duâgûyân ifadesiyle zikredilmiştir¹³⁶. Burada dikkat edilmesi gereken husus zevâid-horân zümresinin zamanla duâgûyân zümresine dönüşmesinin söz konusu olmamasıdır. Bir duâgûy aynı zamanda bir zevâid-hor niteliğine sahip olabilir ancak bir zevâid-hor her zaman duâgûy niteliği taşımayabilir.

Vakfiyelerde duâgûy istihdamına yönelik kayıtlar her zaman bulunmazdı. Ancak vakfiyesinde duâgûy adı zikredilmeyen vakıfların muhasebe defterlerinde duâgûyâna yapılan ödemeler görülebilir. Bunun başlıca sebebi vakfın gelirlerinden faydalanan mürtezikanın zamanla kayıtlara geçirilmeye başlanması ve daha sonraları vakfiyelerde de kendilerine yer bulmalarıdır. Bu durum duâgûyuluğun müessesleşmesi ile ilgilidir. Örneğin 867/1463 tarihli Ayasofya vakfiyesinde duâgûy kaydı olmamakla beraber vâkıfa dua başışlaması istenen ve bunun için günlük ödeme alan kimselerin istihdam edildiği görülmektedir¹³⁷. Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı'na ait 876-77/1472-73 tarihli vakfiyeye¹³⁸ göre, Fatih Camisi¹³⁹ ve Ayasofya Camisi'nde¹⁴⁰ hafız ya da ilim ehlinde oluşan 20 kişi belli bir ücret mukabilinde Allah'tan mağfiret dileyecektir. Fatih Camisi'nin II. Bayezid zamanında (901/1495) düzenlenmiş kuruluş vakfiyesinde herhangi bir duâgûyluk vazifesi yoktu. Kazanılan sevabı vâkıfın ruhuna hediye eden okuyucu zümresi vardı. Kur'an-ı Kerim'in tamamı veya cüzlerini, belirli sûreleri, çeşitli duâları, her gün, belli vakit ve miktarda okuyan devir-hân, cüz-hân, salâvat-hân, musallî, muarrîf gibi vazifeliler dua okuyucuları zümresinden olup, temelde dua etmekle yükümlü kimselerdi¹⁴¹. Bu görevlilerin kadrolu duâgûyân ile bağlantısı yoktu. Duâgûyâna ait kayıtların netleştiği dönemlerde vakıf bünyesinde istihdam edilmiş kişiler arasındaki farklılık da daha net olmuştur. Örneğin vakıf masraf defterlerinde vakıf hüddâmı başlığıyla müderris, kâtip, eczâ-hân, türbedâr, musallî, cüz-hân kaydedilmişken ayrıca cemaat-i duâgûyân başlığıyla duâgûy vazifesi alanlar kaydedilmiştir¹⁴². Dolayısıyla vakfiyede duâgûyluk adının zikredilmemesi, o vakıfta duâgûy istihdam edilmediği anlamını taşımaz. Örneğin Mihrimah Sultan Vakfı vakfiyesinde rastlanmayan duâgûyluk, vakfa ait arşiv belgelerinde görülmüştür¹⁴³. Benzer şekilde Gülbahar Hatun'un Amasya, Edirne,

136 Ayşenur Karademir, "Süleymaniye Vakfı Çalışanları", s. 336.

137 Fatih Sultan Mehmed'in 1463 tarihli Ayasofya vakfiyesinin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı'nda bulunan *TKG., KK.VKF.Cd., II 2321/2302/212* numarada kayıtlı nüshası ile Türk ve İslam Eserleri Müzesi 2182 numaralı nüshasından faydalanılarak yayınlanmış tercümesi için bk. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, *Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han Vakfiyesi (Ayasofya Vakfiyesi)* https://mk.gov.tr/GalleryFiles/250/ayasofya_vakfiyesi_defter-35339641-a0db-42de-a761-8fa0a28d5c32.pdf, erişim: 01.03.2024, 14.00.

138 Eyüp Sabri Kala, "Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı (Hayır Müesseseleri, Hizmetleri, Görevlileri ve Yönetimi)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 15 (2020), s. 99-130.

139 Eyüp Sabri Kala, "Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı", s.109.

140 Ayn. mlf., a.g.m, s. 112.

141 Kocaman, "Kuruluş Vakfiyesine Göre İstanbul Fatih Camisi", s. 141-146.

142 BOA, *(TS.MA)*, nr. 1760, s. 1ve 2, 29 Cemâziyelâhîr 1081/13 Kasım 1670, Edirne Şah Sultan Evkafı masraf defteri.

143 Bekir Yılmazörnek, *Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 82.

İstanbul ve Tokat şehirlerindeki vakıflarına ait vakfiyelerde görülmeyen duâgûyluk vakfa ait defterlerde 1075/1665 senesinden sonra tesadüf edilmeye başlanmıştır¹⁴⁴.

El-vezâif adı altında çokça cihete¹⁴⁵ sahip selâtin vakıflarında sayı olarak daha fazla duâgûy istihdam edilmesi pek doğaldı. Bu nedenle özellikle Bursa, Edirne, İstanbul, Amasya, Manisa gibi başşehir ve şehzade sancaklarında duâgûy istihdamının diğer yerlere göre fazla olduğu söylenebilir¹⁴⁶. Bunun nedeni bu şehirlerdeki selâtin vakıfların sayısının çokluğudur. Akıncı beyler, vüzerâ ve ümerâyâ ait vakıflarda duâgûy istihdamına dair kayıtlara 17. yüzyıl ortalarından itibaren tesadüf edilmektedir. Örneğin Rumeli akıncılarından Evrenos Bey'in Siroz ve Yenice-i Vardar'daki vakıflarında duâgûy istihdamı 17. yüzyıl itibariyle görülmektedir¹⁴⁷. Bazı vakıflarda ise çok daha geç tarihlerde görülmektedir. Örneğin I. Murad tarafından Köse Mihal'in ailesine verdiği köyler ve Plevne'nin fethinin ardından kalenin arpalık ve ocaklık olarak yine bu aileye verilmesiyle vakıf ve temlik yoluyla bölge şenlenmiştir. Gazi Mihal Bey bin Aziz bin Köse Mihal'e ait Mihal Bey Evkafı'nda 17. yüzyılda tesadüf edilmeyen duâgûy istihdamı kayıtlarına 18. yüzyılda rastlanmaktadır¹⁴⁸. Duâgûyân, şahıs vakıflarına oranla selâtin vakıfları ile ümera vakıflarında çok fazla istihdam edilmiştir.

Vakıflarda istihdam edilmiş duâgûy sayısı geçen zamanla birlikte artış göstermiştir. Ayasofya Camisi'nde 908-915/1504-1511 yılları arasında 3 kişi olarak gördüğümüz duâgûy sayısı 1073/1663 yılında 194'tür¹⁴⁹. Bununla birlikte duâgûy sayısında çok fazla değişiklik görülmeyen vakıflar da vardır¹⁵⁰. Selâtin vakıfları haricinde istihdam edilmiş duâgûy sayısı çok fazla değildir. Örneğin Köprülü Ayşe Hanım'ın vakfına ait vakfiyeye göre duâgûy sayısı 2 veya 5 kişidir¹⁵¹. Tüm bunların sebebi vakfin bulunduğu şehrin nüfusu ve vakfin büyüklüğü

144 Kübra Dursun, *II. Bayezid'in Annesi Gülbahar Hatun'un Hayatı ve Vakıfları*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2020, s. 122.

145 Vakıflar bünyesindeki bürokratik kadrolara verilen ad. Mehmet İpşirli, "Cihet", *DİA*, VII, 546.

146 Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 151.

147 BOA, *Evkaf Defterleri*, (EV), nr. 38004, vr. 183a, 10 Ramazan 1080/01 Şubat 1670. "Vazife-i Duâgûyluk an-Evkâf-ı Evrenos Bey der Siroz. Yevmi iki akçe ile duâgûy olan Hacı Mehmed Bey fevtinden oğlu Ebubekir'e Siroz kadısı Ahmed Bey arzıyla ...".

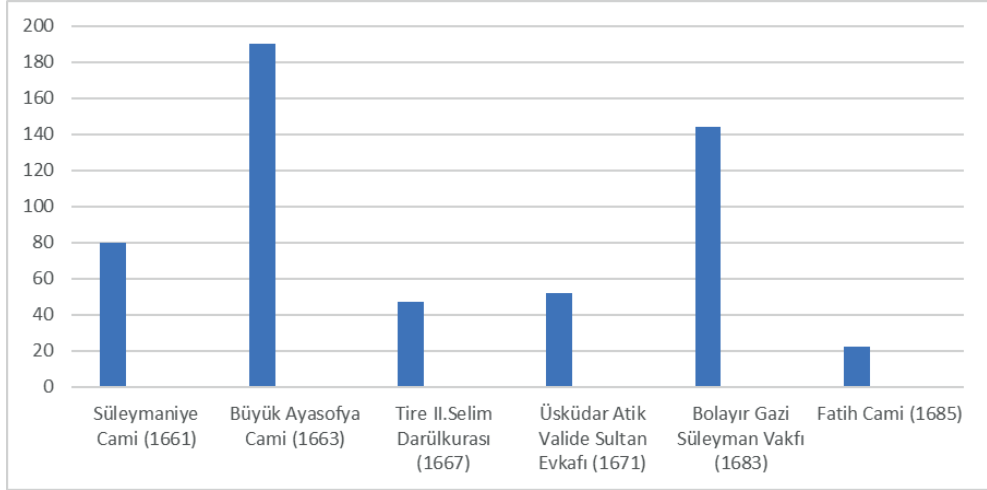
148 Ayşe Kayapınar, "Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V/10 (2005), 175-176. 18. yüzyılda ilgili vakfa ait duâgûy ataması örneği için bk. BOA, *Bâb-ı Asaî Ruus Defterleri*, (A.DVN.RSK), nr. 016, s. 176, 20 Zilhicce 1126/27 Aralık 1714. "Duâgûyluk-ı Vakf-ı Cami'-i Şerif-i müteveffa Gazi Mihal Bey der Edirne. ... yevmi on akçe vazife ile duâgûy olan Abdullah fevt olub duâgûyluğu mahlûl olmağla sulbî oğlu Mehmed için mahall ü müstahikkdur deyü ...".

149 BOA, (TS.MA), nr. 4282, vr.21b, 22a, 22b, 29 Receb 1073/09 Mart 1663.

150 Gülbahar Hatun vakıflarında 1665 yılında 6 kişi, 1670 yılında ise 7 kişi duâgûy iken aradaki dört yılda duâgûy istihdamı yoktur. Bk. Kübra Dursun, *Gülbahar Hatun'un Vakıfları*, s. 123.

151 Yusuf Sağır, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012, s. 175-176.

ile ilgilidir. Aşağıda bazı büyük vakıflarda istihdam edilmiş duâgûyân sayısının grafiği verilmeye çalışılmıştır¹⁵².

Grafik 4. 17. Yüzyılın II. Yarısında Bazı Vakıflardaki Duâgûy Sayısı

Vakıf duâgûyânı atamalarında en etkili idareciler şeyhülislam, babüssaâde ağası, darüssaâde ağası, mütevelliler ve kadılardı. Bilindiği üzere bu görevliler ayrıca büyük ölçekli vakıfların nâzırlarıdır. İlgili dönemde duâgûy atamalarında etkili olan şeyhülislam Bahai Mehmed Efendi, Ebusaid Mehmed Efendi, Hacı Abdürrahim Efendi, Balizâde Mustafa Efendi, Bolevi Mustafa Efendi, Esiri Mehmed Efendi, Sunizâde Seyyid Mehmed Emin Efendi, Hüsamzâde Abdürrahman Efendi, Minkarizâde Yahya Efendi, Çatalcalı Ali Efendi ve Feyzullah Efendi'dir. Şeyhülislamlar pek çok sebepten ötürü arz sahibi olmuşlardır. Vakıf müteveli ve müteveli kaymakamları vefat, kasr-ı yed durumları ve mukarrer atamalarda arz sahibi olmuşlardır. Zülfikar Ağa ve Mehmed Ağa çeşitli sebeplerle arz sahibi olan babüssaâde ağaları iken Süleyman Ağa, İbrahim Ağa, Dilaver Ağa, Mehmed Ağa ve Behram Ağa arz sahibi olan darüssaâde ağalarıdır¹⁵³. Kadılar ise hâssa duâgûyânı atamalarına oranla daha az etkili olsalar da şeyhülislam ve nâzırların ardından gelen etkili arz sahipleridir. Hâssa bostancıbaşılardan Ömer Ağa, Hasan Ağa ve İdris Ağa sadece vefat durumunda arz sahibi olmuşlardır. Şahsi talepler neticesinde de vakıf duâgûy atamaları yapılmıştır. Vakıf duâgûyu atamaları hâssa duâgûy atamaları gibi ibtidâdan, mahlûlen, tecdîden ve gerektiğinde ibkâ

152 Kullanılan kaynaklar, Ayşenur Karademir, "Süleymaniye Vakfı Çalışanları", s. 336, BOA, (TS.MA), nr. 4282.005, vr. 21a, 21b, 29 Zilhicce 1073/04 Ağustos 1663, BOA, (TS.MA), nr. 1784, 29 Zilhicce 1077/ 22 Haziran 1667 tarihli vakıf defteri, BOA, (TS.MA), nr. 1781, 29 Zilhicce 1081/09 Mayıs 1671, BOA, (EV.HMH), nr. 375, 10 Rebiülevvel 1094/9 Mart 1683 tarihli varidat ve mesarifat defteri, BOA, *Bâb-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Fatih Sultan Mehmed Evkafı Defterleri* (D.HMH.SFTH), nr. 21938, 1 Cemâziyelâhir 1096/5 Mayıs 1685, At Meydanı'ndaki imaret ve medreselerin vazifeli ve muhasebelerine ait defter.

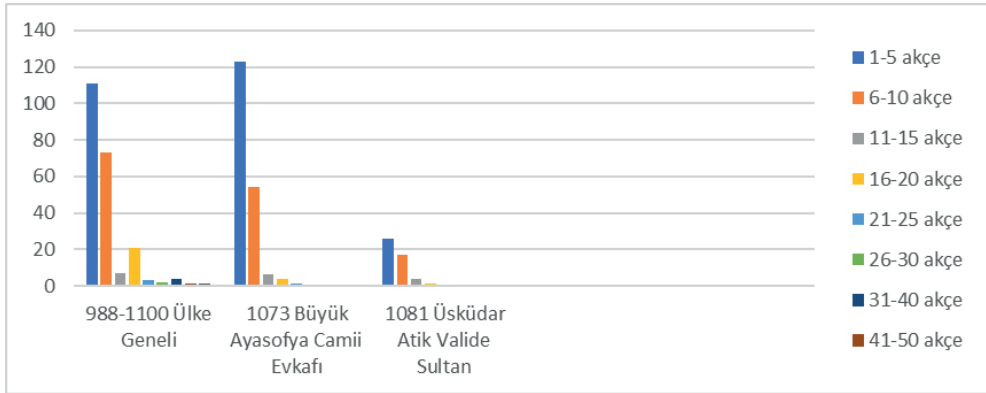
153 Vakıf duâgûyu atamalarda etkili olan arz sahipleri hakkında detaylı bilgi için bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgûyluk Müessesesi*, s. 160-164.

ve mukarrer işlemleriyle yapılmıştır. Duâgûyluk vazifesine ihtiyacı olmayanlar¹⁵⁴, âvamdan olanlar¹⁵⁵, başka işlerle uğraşanlar¹⁵⁶, evrakta sahtecilik yapanlar¹⁵⁷ derhal azledilmişlerdir.

Vakıf duâgûyânının gelirleri hâssa duâgûyânı gibi günlük 5-25 akçe arasındadır. Bununla beraber 16. yüzyıl vakfiyelerinde günlük 1 ya da 3 dirhem vazife ödemesi yapıldığı da vakidir¹⁵⁸. Duâgûy vazifelerinin aylık ödenmesi istenmiş olmakla beraber¹⁵⁹ aynî ödeme yapılması da mümkündür. Senevî bir müd hınta¹⁶⁰, senevî beş kile-i İstanbul hınta¹⁶¹ ya da yevmi 3 şinik galle¹⁶² ve fodula¹⁶³ (ekmek) tahsisatı bu tür ödemelere örnek gösterilebilir. Duâgûy maaşlarının belirlenmesinde duâgûyun sosyal konumu belirleyici olsa da günlük yevmiye aralığı hâssa duâgûyânına benzer şekilde 1-10 akçe arasında yoğunlaşmaktadır. Aşağıda 17. yüzyılda memleket genelindeki vakıflarda ve yüzyılın ikinci yarısında Büyük Ayasofya Camisi Vakfı ile Üsküdar Atık Valide Sultan Vakfı'nda istihdam edilmiş duâgûyânın vazife miktarları grafik halinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

- 154 BOA, (EY), nr. 38004, vr. 18b, 04 Rebüülâhîr 1067/20 Ocak 1657. “... duâgûy vazifesi olan hariç medresesinden Abdi'nin ihtiyacı olmamağla vazife-i mezbûr mezkûrdan ref' olunub muhtâc olan Mehmed'e ...”.
- 155 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 40, s. 70, 6 Zilkâde 1063/28 Eylül 1653. Edirne Ali Paşa-yı cedid evkafından on beş akçe duâgûy vazifeli Mehmed.
- 156 BOA, (A.RSK), nr. 1509, s.113, Evayıl-i Şâban 1048/08-18 Aralık 1638. Sinan Paşa ruhuna duâ etmekle görevli duâgûy başka işle uğraştığı için kadısı arzı ile vazifesi başkasına verilmiştir.
- 157 BOA, (KK), nr. 217, s. 118, 10 C 1081/25 Ekim 1670. “Kılıç Ali Paşa Evkafı'ndan yevmi beş akçe duâgûy vazifesi olan Yunus'un bir kâtib ile tezvîrât-ı beratuna tekâllid ü fesâd ile zâhir olmağla fîrar idüb ...”.
- 158 15 Eylül 1591 tarihli vakfiye, Mevlüt Çam, “Ebu'l-Hasan Harakânî Zaviyesi ve Zaviye için Kurulan Sultan III. Murad Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 45, Ankara 2016, s. 125; 1593 yılında tescillenmiş vakfiye, Asım Yediyıldız, “Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin (1514-93) Vakfı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, s. 163. 1 dirhem 8 akçe olarak hesaplanabilir.
- 159 BOA, TS.MA, nr. 1290/93. 02 Rebülevvel 1073/15 Ekim 1662 tarihli Ayasofya Camisi duâgûyu hakkındaki belge.
- 160 1 müd buğday 513 kilogramdır. BOA, (KK), nr. 217, s. 48, 27 Şevval 1080/20 Mart 1670. Edirne Evliyâ Sinan Paşa Evkafı.
- 161 1 İstanbul kilesi 25,7 kg'dır. BOA, (KK), nr. 217, s. 66, 02 Muharrem 1081/22 Mayıs 1670. Malatya Hatuniye zaviyesi Evkafı.
- 162 Şinik, 8 kg'a denk gelen tahıl ölçüğüdür. Galle, tahıl veya ekin anlamındadır. BOA, (KK), nr. 272, vr. 10a, 11 Şevval 1072/30 Mayıs 1662.
- 163 BOA, (D.HMH.SFTH), nr. 21938, s. 7, 01 Cemâziyelâhîr 1096/05 Mayıs 1685. Sultan Mehmed Han Vakfı imaretindeki 22 duâgûya toplamda günlük 24 adet fodula dağıtılmıştır.

Grafik 5. Vakıf Duâgûyânı Gelir Dağılımı

Duâgûyluk geliri elde edenlerin %90'ının yevmiyesi günlük 1-10 akçe arasındadır. Günlük 15 akçeden daha yüksek gelir elde edenlerin sayısı gelir miktarı arttıkça azalmaktaydı. Daha yüksek maaş alanlar arasında birden fazla duâgûyluk vazifesi alanlar vardı. Örneğin İstanbul Sultan Murad Evkafı'nda 40 akçe yevmiyeli duâgûya, Şehzade Sultan Mehmed Han Evkafı duâgûyluğu da yevmi 20 akçe ile verilmiştir¹⁶⁴. Vazife ödemelerinde sorun yaşandığı takdirde ilgili mahkemeye başvuran duâgûyân yasal hakkını arayabilirdi¹⁶⁵.

Vakıf mürtezikasının vazifeleri gerekli görülen bazı özel durumlarda kesilebilirdi. Rakabe¹⁶⁶ denilen uygulama kapsamında vakıf eserlerin tamire ihtiyacı olduğunda ilgili vakfın elinde yeterli bütçe yoksa giderler kesilirdi. Dolayısıyla vakıf çalışanlarının vazife ödemeleri askıya alınır ve öncelikle vakfın zevâidinden faydalananların vazifeleri kesilirdi. Duâgûyân gibi görevsiz vazifelilerin gelirlerinin ilk aşamada hedef olması pek doğaldır. Çünkü vakıf hüddâmının aksine zevâid-horân ve duâgûyân gibi zümreler vakfın gelir fazlasından faydalanan kimselerden oluşmaktadır. Vakfın maddî sıkıntı çektiği bir ortamda gelir fazlasından söz edilmesi mümkün olmayacağından bazı mürtezikânın vazifelerinin kesilmesi gerekmekteydi. Örneğin Bolayır Gazi Süleyman Paşa Evkafı Camisinin aldığı hasar nedeniyle tamire gereksinim duyulmuş, vakfın malî durumu tamire imkân vermediğinden duâgûy vazifeleri bir yıllığına rakabe edilmiştir¹⁶⁷.

164 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 206, 11 Şevval 1063/04 Eylül 1653.

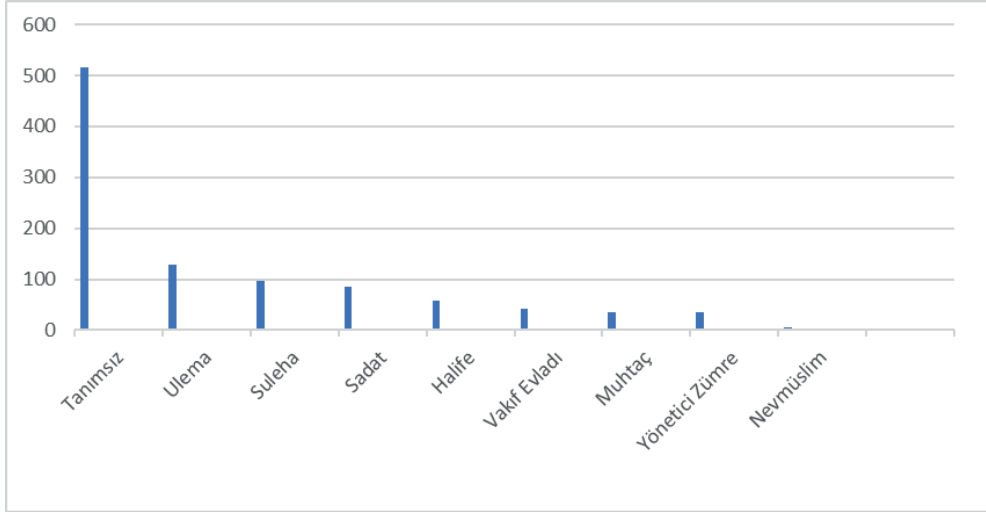
165 Evâyl-i M 1115/17 Mayıs 1703. Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1114-1115/1703) (İnceleme-Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 184.

166 Rakabe uygulaması hakkında detaylı bilgi için bk. Halit Çalıs, "Rakabe", *DİA*, XXXIV, 428; Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde "Rakabe", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/6 (1994), 54.

167 BOA, (EV:HMH), nr. 1184, 02 Rebülevvel 1114/27 Temmuz 1702. Vakfın Evreşe kazası Kavak karyesindeki câmisinin tamiri için 48 duâgûyun maaşı masrafa ayrılmıştır.

Toplumsal Alanda Duâgûyân

Osmanlı toplumunda dinî alanda şeyh, seyyid, şerif, ilmî alanda ulemâ, sosyal yaşamda sulehâ, zâde-gân, mevâli-gân, havâtin, sanatkârlar ile devletin ve toplumun himâyesini hak eden fukarâ, gurebâ, talebe, eytâm, hasta ve muhtaçlar duâgûyân zümresinin ilk üyeleri idi. Devlet kadrolarında istihdam edilen kâtip, şakird ve halife ünvanlı memurlar, askerler, arpalık ehli ile emekliler ise duâgûyân zümresinin diğer üyeleri idi. Naima, hazine tarafından kendilerine sadaka verilmesi gereken zümreleri fukarâ, miskinler, beytûmal çalışanları, gönlü ısındırılacaklar, üserâ, talebeler, gaziler, muhtaç ve misafirler olarak zikretmiştir¹⁶⁸. Bu yönden bakıldığında aşağıdaki grafikte görüleceği üzere Osmanlı duâgûyânı zümresini adı geçen bu zümrelerin üyelerinin oluşturduğu söylenebilir.

Grafik 6: 17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Duâgûyânın Konumu

Dinî nitelikli zümreler arasında ulemâdan müderris¹⁶⁹, molla¹⁷⁰, dersiamm¹⁷¹, bahçe-i hâssa imamı¹⁷², padişah duâcısı¹⁷³, hatib¹⁷⁴, vâizân ve kürsü şeyhleri¹⁷⁵ duâgûy olarak kayıtlara

168 *Târih-i Naimâ*, IV, 1762.

169 BOA, (KK), nr. 261, s. 38, selh-i Rebülevvel 1068/05 Ocak 1658.

170 BOA, (KK), nr. 260, s. 61, 20 Cemâziyelâhir 1057/23 Temmuz 1647.

171 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 111, 21 Muharrem 1063/22 Aralık 1652, Tophane Kılıç Ali Paşa Evkafı zevâidinden yirmi akçe duâgûy vazifeli Gürani ve Sultan Selim Camisi dersiammı.

172 BOA, TS.MA, nr. 1177/66, 17 Safer 1099/23 Aralık 1687. Mehmed Efendi yevmi beş akçe ile duâgûydur.

173 BOA, (A.DVNSMHHM), nr. 73, s. 47, h. 111, 02 Zilhicce 1003/8 Ağustos 1595, Mısır'da müftü-i Hanefî olan Şeyh Ali Kudsi.

174 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 68, 06 Rebülevvel 1064/25 Ocak 1654.

175 BOA, (A.DVN.RSK), nr. 011, s. 113, 15 Ramazan 1123/27 Ekim 1711. İstanbul Sultan Süleyman Hân-ı Gâzi vakfından vazifeli duâgûy yerine. Kürsü şeyhleri duâgûy olarak 18. yüzyılın ilk çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Örneğin duâgûy vâizler, Ayasofya-i Kebîr Camisi Şerifi'nde Leyl-i Kadîr'de vaaz-ı şerîf etmesi şartıyla bu göreve getirilmiştir.

geçmiştir. Vâizân ile duâgüylük arası sıkı bir ilişki vardır. Vâiz olarak atanamayanlara duâgüylük vazifesi verilerek mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır¹⁷⁶. İncelenilen dönem için Sultan Mehmed Han Camisi vâizi ve padişah şeyhi olarak anılan¹⁷⁷ Üstüvânî Mehmed¹⁷⁸, Edirne Sultan Bayezid Camisi vâizi Şeyh Mehmed¹⁷⁹, İstanbul Ahi Çelebi Camisi vâizi Karabaş Şeyh Şaban¹⁸⁰, Şeyh Sivasi dervişânından Vâiz Derviş Mehmed¹⁸¹, Eyüb Sultan Cuma vâizi Şeyh Nasrullah¹⁸², Şeyh Hasan Efendi¹⁸³, Hezargrad kazası vâizi Şeyh Halil¹⁸⁴, Siroz vâizi Mevlâna Fazlullah¹⁸⁵ ve vâiz Şeyh Mehmed Karabaş¹⁸⁶ incelenilen dönemde duâgüylük vazifesi alan vâizler olarak kayda geçmişlerdir.

Duâgüylük verilen diğer ulemâ arasında Sultan Süleyman Camisi imam ve şeyh-i kurrâsı¹⁸⁷ Hüseyin¹⁸⁸, Dilsiz Tavşan [İbrahim] Ağa'nın hocası ve imamı hafız Kelamullah¹⁸⁹, kırklı ve hariç elli medrese müderrislerinden Ali¹⁹⁰, Gûrani ve Sultan Selim Camisi dersiammı¹⁹¹, Sultan Bayezid Camisi dersiammı Mustafa¹⁹², Hacı Halife Zaviyesi Seccadenişini Şeyh Mehmed¹⁹³, sıbyan muallimi Şeyh Ali bin Mehmed¹⁹⁴, hâssa müezzinlerinden Yusuf Halife¹⁹⁵, Kangırı Sultan Süleyman Camisi müezzini Abdülganî¹⁹⁶, bağçe-i hâssa hocası Abdullah

176 BOA, (KK), nr. 270, s. 104, 5 Muharrem 1068/13 Ekim 1657. Ayrıca bk. Gülşah Kızılay, *Kamil Kepeci 270 Numaralı Ruûs Defteri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2022, s. 222. Vâiz olarak ataması yapılamayan Şeyh Hasan Efendi'nin fakir kalmaması için kendisine Fatih Camisi'nden duâgüylük vazifesi bağlanmıştır.

177 Muammer Göçmen, "Üstüvânî Mehmed Efendi", *DA*, XLII, 396.

178 BOA, (A.RSK), nr.1522, s. 206, 25 Muharrem 1062/07 Ocak 1652.

179 BOA, (A.RSK), nr. 1506, s. 1, 02 Zilhicce 1043/30 Mayıs 1634.

180 BOA, (KK), nr. 259, s. 19, 08 Ramazan 1055/28 Ekim 1645. Vefat eden duâgüylük Duhulî Dede'nin on akçelik vazifesi.

181 BOA, (MAD), nr. 7090, s. 22, 45, 4 Şevval 1033/20 Temmuz 1624.

182 BOA, (EV), nr. 38004, vr. 123b, 15 Rebüüâhir 1069 /11 Aralık 1658.

183 BOA, (KK), nr. 270, s. 104, 5 Muharrem 1068/13 Ekim 1657. Vaiz Zakirzade vefat ettiğinde Üsküdar Davud Paşa Camisi vaizliği kendisine verilmişse de söz konusu vaizlik Üsküdarî Mahmud Efendi tarihinde olanlara meşrut olduğundan kendisine verilmemiş, fakir kalmaması için beş akçe yevmiyeli duâgüylük ile yetinmiştir.

184 BOA, (A.RSK), nr. 1534, s. 56, 12 Zilkâde 1072/29 Haziran 1662.

185 BOA, (MAD), nr. 7090, s. 38, 29 Zilhicce 1034/2 Ekim 1625.

186 BOA, (MAD), nr. 7090, s. 47, 29 Zilhicce 1034/2 Ekim 1625.

187 Usulünce okuyan manasındaki karî kelimesinin çoğulu.

188 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 230, 21 Rebülevvel 1062/02 Mart 1652. On beş akçe ile duâgüylüktür.

189 BOA, (KK), nr. 260, s. 81, 19 Şâban 1057/19 Eylül 1647. Tavşan İbrahim Ağa hakkında bk. Songül Şenlik, *Osmanlı Devleti'nde Duâgüylük Müessesesi*, s. 102.

190 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 203, 22 Ramazan 1063/16 Ağustos 1653.

191 İsmi verilmemiştir. BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 111, 21 Muharrem 1063/22 Aralık 1652.

192 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 206, 28 Muharrem 1062/10 Ocak 1652.

193 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 89, 6 Ramazan 1076/12 Mart 1666. Babası Şeyh Kemal [bin] Şeyh Mehmed'in vefatı üzerine Bursa beytü'l-mahından yevmi on akçe ile duâgüylüktür.

194 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 99, 28 Şevval 1076/03 Mayıs 1666. Varna iskelesinden günlük altı akçe ile duâgüylüktür.

195 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s.103, 18 Zilkâde 1076/22 Mayıs 1666. İstanbul gümrüğünden yevmi kırk akçe ile duâgüylüktür.

196 BOA, (KK), nr. 270, s. 9, 11 Ramazan 1067/23 Haziran 1657. Aynı zamanda Yasinhan, devirhân, ser-mahfil vazifeleri almaktadır.

Efendi¹⁹⁷, Şeyh İbrahim Edhem Türbedarı Şeyh Mehmed¹⁹⁸ sayılabilir.

Salih, iyi, günah işlemeyen insanları niteleyen sulehâ zümresi de duâgûyluk verilenler arasındadır. Ehl-i ilm şeyh¹⁹⁹, müstahikk-i inâyet²⁰⁰, âmâ²⁰¹ olanlar ile sâlih, sâliha, derviş, efendi, dede²⁰², hacı²⁰³ ünvanlılar ve bunların yakınları duâgûy olabilir. Bu kişiler maddî durumu olmadığından²⁰⁴ veya fakir²⁰⁵ olduklarından duâgûyluk vazifesi almaya hak kazanmışlardır.

Duâgûy olarak görülen ve çeşitli imtiyazlara sahip olan seyyidler²⁰⁶ belli bir sosyolojik tabaka olmaktan öte, homojen bir dizilime uyamayacak kadar farklı niteliklere sahip bir topluluktur²⁰⁷. Maddî yönden iyi durumda olanlardan ziyade maddî sıkıntı çeken seyyidler ve şerifler zaman zaman devlet ve toplumdan destek talebinde bulunmuştur²⁰⁸. Seyyid ünvanlı duâgûyân arasında nakibüleşraf²⁰⁹, fakir²¹⁰, yaşlı ve güçsüz²¹¹, mahall ü merhamet ve müstahikk i atıfet gösterilmeye layık²¹², Nakşibendilik tarikatı mensubu²¹³, hâric-i medrese olup muhtaç²¹⁴ olanlar vardı. Diğer taraftan meslek sahibi seyyidlerin dışında mesleksiz olanların duâgûy adıyla gelir sahibi yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde manevî liderlerin, tarikat büyüklerinin ve mensuplarının duâsını almaya her zaman dikkat edilmiştir. Dolayısıyla duâgûyân arasında tarikat mensuplarının görülmesi olağan bir durumdur. Çeşitli tarikat mensuplarından Padişah

197 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 92, 15 Ramazan 1076/21 Mart 1666.

198 BOA, (A.RSK), nr. 1527, s. 79, 10 Receb 1064/27 Mayıs 1654.

199 BOA, (KK), nr. 261, s. 125, 08 Rebülevvel 1071/11 Kasım 1660. Sulehâdan ehl-i ilm Şeyh Hüseyin Efendi İstanbul gümrüğünden yevmi yirmi akçe ile duâgûy olmuştur.

200 BOA, (KK), nr. 260, s. 4, gurre-i Muharrem 1057/6 Şubat 1647.

201 BOA, (KK), nr. 261, s. 138, gurre-i Muharrem 1071/6 Eylül 1660.

202 BOA, İE.ML, nr. 4/294, 21 Zilkâde 1049/14 Mart 1640, Mustafa bin Hızır Dede -zide salâhe- adlı duâgûyun beratı cülûs nedeniyle teccid edilmiştir. BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 107, 13 Muharrem 1063/14 Aralık 1652, Kılıç Ali Paşa Vakfı zevâidinden on akçe vazifeli duâgûy Ali Dede.

203 BOA, (A.RSK), nr. 1514, s.31, evâyil-i Ramazan 1052/23 Kasım-2 Aralık 1642. Darendel-hacc Hamza'nın beratı cülûs nedeniyle teccid edilmiştir.

204 BOA, (KK), nr. 7516, Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 163, 8 Muharrem 1080/8 Haziran 1669. Hacı İbrahim Bardakçı'ya ehl-i iyal ve fakirü'l-hal olması nedeniyle duâgûyluk verilmiştir.

205 BOA, (KK), nr. 260, s. 33, 15 Rebülevvel 1057/20 Nisan 1647.

206 BOA, İE.MİT, nr. 2/146, 29 Şâban 948/18 aralık 1541. Mesela Gümülince'ye bağlı Durali ve Akçekirani karyelerindeki sâdâtın avarızdan muafiyeti vardır.

207 Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016⁷, s. 135.

208 Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, s. 136.

209 BOA, A.RSK, nr. 2/110, 29 Zilhicce 1007/23 Temmuz 1599.

210 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 55, 13 Zilkâde 1075/28 Mayıs 1665.

211 BOA, (KK), nr. 7516, Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 170, 19 Safer 1080/19 Temmuz 1669. Seyyid Mehmedd pîr ü ihtiyâr ve bî-mecâl-i fakirü'l-hal olduğu için Erzurum gümrüğünden vazifeli duâgûy olmuştur.

212 BOA, (KK), nr. 270, s. 45, 18 Şevval 1067/30 Temmuz 1657.

213 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler-16, s. 92, 15 Ramazan 1076/21 Mart 1666. Seyyid Mahmud Nakşibendi.

214 BOA, (EV), nr. 38004, vr. 21a, 12 Rebülâhir 1067/28 Ocak 1657.

şeyhi Üstüvânî Mehmed²¹⁵ ve Halveti tarikatı Sivasî şubesinde Şeyh Abdülmecid Sivasî halifelerinden Şeyh İbrahim Efendi²¹⁶ evlatları, Hz. Mevlâna evlatları²¹⁷, Şeyh Sadreddin Konevî evlatları²¹⁸, Hacı Bayram-ı Velî evlatları²¹⁹, Nakşibendi tarikatı mensupları²²⁰ duâgûy olarak kayıtlara geçmişlerdir. Bununla beraber tarikat ehline duyulan hürmet hiçbir zaman devletin üstünlüğünü hiçe sayacak düzeyde olmamıştır. Bunun en somut örneği Şeyh Salim'in akıbetidir. Naîmâ, katlini anlattığı Şeyh Salim'in yalancı ve akli noksan birisi olduğunu²²¹, Hocazade Mesud Efendi ve vüzerâ ile bağ kurduğunu, etrafındaki âvamı saray ile yakın dostluğu olduğuna inandırdığını kaydetmiştir²²². Köprülü'ye ve dolayısıyla devlete baş kaldırıp muhtelif yerlerden edindiği günlük bin akçelik duâgûyluk vazifesinin bir miktarının kesilmesine karşı çıkmasının bedelini canıyla ödemek zorunda kalmıştır. Daha önceki dönemlerde Cinci Hoca'nın akıbeti ve çok daha öncesinde Gelibolulu'nun Şeyh Şüca'nın "yaptığı bütün çirkin işleriyle" toprağa gömüldüğünü²²³ belirtmesi, tarikat şeyhi ya da padişahın hâssa duâgûyu olsa da hiç kimsenin üstünlüğü ve etkisinin olmadığını göstermektedir.

Devlet memurları ve devletin çeşitli kademelerinde hizmette bulunanlara da duâgûyluk vazifesi bağlanmıştır. Seçkin bir soydan ya da mevkiden gelmiş, sarayda çeşitli hizmetlerde bulunan şahısları tanımlayan müteferrika zümresi²²⁴ kayıtlara zamanla duâgûy namıyla geçmişlerdir. Hanedan mensupları, sultan kızlarının yakınları, vezirler, seyfiye, kalemiye mensupları ve yakınları, kul-zâde, mevâli-zâde ve yakınları, müteferrikân zümresinden olup bunlara çeşitli ihсанlar sunularak merkeze karşı herhangi bir isyana karışmaları engellenmiştir. 17. yüzyılda müteferrikalar arasına katılan kâtipler ile çavuşlara mevcut görevlerine ek

215 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 206, 25 Muharrem 1062/07 Ocak 1652.

216 Özden Aydın, *Halvetî Tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalı ile İlişkileri: Şemsîyye ve Sivâsiyye*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2019, s. 91. BOA, (MAD), nr. 1206, s. 25, 20 Şevval 1067/1 Ağustos 1657. "... meşâyih-i izâmdan şeyh İbrahim, Sivasî evlâdından olup Sivas cizyesinden bir berât ile yirmi ve bir berât-ı âher ile dört akçe vazifeleri olan ..."

217 BOA, (EV), nr. 38004, vr. 16 b, 15 Rebiülâhîr 1067/01 Ocak 1657. Hz. Mevlâna evladından Adil Efendi. BOA, (KK), nr. 261, s. 155, 20 S 1072/15 Ekim 1661. Hz. Mevlâna evladından Derviş.

218 BOA, (A.RSK), nr. 1527, s. 41, 22 Receb 1063/18 Haziran 1653. "Cizye-i Karaman'dan yevmi beş akçe duâgûy vazifesi olan Mustafa Mevlevî fevtinden Şeyh Sadreddin Konevî evlâdından Abdüselam'a kadısı Abdülkerim arzıyla verilmek buyuruldu".

219 BOA, (KK), nr. 261, s. 63, 11 Rebiülâhîr 1069/07 Aralık 1658. "Tamga-yı Ankara'dan yevmi on akçe duâgûy vazifesi olan Hacı Bayram-ı Velî evlâdından Şeyh Mehmed'in fevtinden vâiz Şeyh Mustafa'ya ...".

220 BOA, (KK), nr. 7516 Muhtelif ve Mütenevvi Defterler, s. 92, 15 Ramazan 1076/21 Mart 1666. Bursa ipek mizanından yevmi on beş akçe ile duâgûydur.

221 *Târih-i Naimâ*, IV, 1729. "Arab nesl-i Sıddîk'tan olduğuna ba'zı gâfiller i'timâd edib naks-ı zâtına delil olan akli ve enâmîl noksanını kemâline haml edip".

222 *Târih-i Naimâ*, aynı yer.

223 Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Künhü'l-ahbârında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, II, Kayseri 2000, s. 177.

224 Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *DİA*, XXXII, 183.

olarak müteferrikalık verilirdi ve maaşlarını hazineден değil tımarlı olarak alırlardı²²⁵. Dîvân kâtiplerine duâgûyluk verilmesinin ana sebebi dirliklerinin olmamasıdır²²⁶. Bu durumda muhtelif yerlerden toplamda günlük 90 akçe kadar duâgûyluk vazifesi bağlanan bir kâtibin²²⁷ geliri aylık 2700 akçeye tekabül etmektedir. Bu kâtipler uygun şartlar oluştuğunda müşâhere-horân zümresine dâhil edilerek duâgûyluk vazifeleri tebdil edilmiştir²²⁸. Vefat ya da teftiş sonucunda memurlardan mahlûl kalan duâgûyluk vazifeleri hazineye aktarılmıştır. Seçkin ailelerin zâde-gân denilen mensuplarına da duâgûyluk verildiği görülmektedir. Örneğin Şah Sultan²²⁹ oğlu Osman Paşa'nın oğlu Mustafa kapıcıbaşılığa getirilmiş ancak görevine başlayamamış ve sıfrü'l-yed kalmaması için kendisine duâgûyluk vazifesi bağlanmıştır²³⁰. Aile üyelerine duâgûyluk vazifesi verilen seçkin aileler arasında Bostanzâde, Dedezâde, Hocazâde, Karaçelebizâde, Kınazâde, Kürkçüzâde, Mevlevizâde, Okçuzâde, Varvârzâde ve Zakirzâde aileleri zikredilebilir²³¹. Defterdar hazretlerinin²³² ve şikk-ı sâni defterdarının oğulları²³³, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin çocukları²³⁴, efendi çocukları²³⁵, kapıcı²³⁶, paşa-zâdeler²³⁷, ruznamçeci²³⁸, Anadolu muhasebecisi²³⁹, Çakırçılar kâtibinin oğlu²⁴⁰, şakirdler²⁴¹, kılavuz²⁴² ve Dergâh-ı ali müteferrikaları²⁴³ duâgûyluk vazifesi alan muhtelif görevlilerdir.

225 Erhan Afyoncu, a.g.m., 184.

226 BOA, (KK), nr. 261, s. 16, 5 Rebûlâhir 1067/21 Ocak 1657. "... Dîvân-ı hümayun katiblerinden İsa Efendi otuz kırk yıldan berü zümre-i mezbûrda istihdâm olundu ve beğlikçi beğın hizmetinde hüdmeti sâlik idüb dirliği olmamağla ...".

227 Üstteki dipnotta künyesi verilen kayda göre mezkûr İsa Efendi ilhak haslarından kırk, Kıbtîyân cizyesinden otuz ve İsmihan Sultan Evkafı cizye ziyadesinden yirmi akçe ve toplamda doksan akçe yevmiye ile duâgûyluk vazifesi almıştır.

228 BOA, (KK), nr. 261, s. 19, gurre-i Cemâziyelevvel 1067/15 Şubat 1657.

229 II. Selim'in kızı.

230 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 156, 11 Zilkâde 1061/26 Ekim 1651. İlgili vazife ise Sultan Süleyman Han evkafında günlük beş akçe ile duâgûy olan Kemhacızade Mustafa'nın vefatı ile boşalan bir kadrodur.

231 BOA, (MAD), nr. 7090 numaralı ve H.1034 tarihli duâgûyân defterinde muhtelif yerlerde bu ailelerin esamisi zikredilmiştir.

232 BOA, (A.RSK), nr. 1519, s. 131, 21 Zilkâde 1060/15 Kasım 1657.

233 BOA, (A.RSK), nr. 1519, s. 121, 05 Zilkâde 1060/30 Ekim 1650.

234 BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 221, 29 Safer 1062/10 Şubat 1652 ve s. 221, selh-i Safer 1062/10 Şubat 1652.

235 BOA, (EV), nr. 38004, vr. 131 a, 13 Cemâziyelevvel 1069/16 Şubat 1659.

236 BOA, (KK), nr. 261, s. 135, 28 Muharrem 1071/03 Ekim 1660.

237 BOA, (A.RSK), nr. 1534, s. 54, 17 Şevval 1072/05 Haziran 1662.

238 BOA, *Bâb-ı Asafî Şikâyet Defterleri*, (A.DVNSŞKT), nr. 038, s. 57, Evâyil-i Muharrem 1115/17-27 Mayıs 1703. Ayrıca bk. Şeyma Çil, *38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri*, s. 62 ve 184.

239 BOA, (KK), nr. 261, s. 28, 6 Şâban 1067/20 Mayıs 1657.

240 BOA, (A.RSK), nr. 1526, s. 111, 22 Muharrem 1063/23 Aralık 1652.

241 BOA, (KK), nr. 261, s. 19, 2 Cemâziyelevvel 1067/16 Şubat 1657.

242 BOA, (KK), nr. 7517, s. 20, 16 Rebûlellevvel 1085/20 Haziran 1674, "Mustafa kulağuz arzihal sunub fakirü'l-hal olub cihet-i maişeti olmamağla ..."

243 BOA, (KK), nr. 260, s. 42. Hükümde tarih belirtilmemiştir.

Çeşitli sanat ehli arasında da duâgüylük vazifesi alanlar vardır. Örneğin IV. Mehmed'in huzurunda hat sanatını icra eden elleri ve ayakları olmayan hattat²⁴⁴ ve hâssa neyzenleri²⁴⁵ bu sanatçılara örnek gösterilebilir.

Duâgüylük müessesesinin en önemli rollerinden biri sosyal güvenliğin sağlanmasına destek olmaktı. Sosyal refahın sağlanması²⁴⁶ adına devlet tarafından uygulanan emeklilik ve sosyal yardım sistemi bünyesinde duâgüylük maaşı alanları görmekteyiz. Emekli yani tekâüd maaşının duâgüylük vazifesi adı altında verilmesi yaygındı. Emeklilik maaşı olarak duâgüylük vazifesi alan görevliler arasında kadı, şeyhülharem, kapıcıbaşı, harp mâlûlü bölükbaşı zikredilebilir. Tekâüd maaşı alanlar vefat ettiklerinde çocuklarına geçen maaşları duâgüylük üzere verilmiştir. Duâgüylük beratı verilenlerin toplumsal alanda meslek, cinsiyet, ırk, eğitim, yaş, maddî durumları arasındaki farklılıklarına önem verilmezken İslâm dini mensubu olmaları ve ahlâkî sorumlulukları yerine getirmeleri kendilerinden beklenen niteliklerdi.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde duâgüylük müessesinin tarihî, malî ve sosyal konumunun ana çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı bu makalede,

- Duâgüylüğün devletin kuruluşu ile görülmekle birlikte 17. yüzyıl itibariyle kurumsallaştığı; sarayda, orduda, esnaf teşkilatları ve tarikatlar bünyesinde istihdam edilmiş duâcılardan ve vakfiyelerde tanımlı dua ve Kur'ân-ı Kerîm okuyucu zümrelerden farklı bir yapıda oldukları,

- Meslekî icra için herhangi bir zaman ve mekân kısıtlamasına tâbi olmadıkları, elde ettikleri gelir neticesinde doğal bir duâcı olmakla beraber toplumsal konumlarına göre görevsiz vazife ya da alternatif vazife sahibi oldukları,

244 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116 / 1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 19-20. "... iki elleri bileklerinden ve iki ayakları topluklarından düşmüş bir şahs-ı bî-dest ü pâ, maskat-ı re'si olan Bolu'dan İstanbul'a geldikde, meşhur Hattât Suyolcu'dan sülûs ve nesih meşk alup, ikmâl-i tahsil ve bir en'âm-ı şerif yazup, Pâdişâh-ı â'lem-penâha 'arz eyledikde, ... nazar-ı Pâdişâhîde bir satır sülûs ve bir satır nesih yazdırıldı. ... iki bileklerinin ucu ile devâtım belinden çıkarup ve kağıdı önüne yere koyup ve dahi iki bileklerinin uciyle muhkem zabt idüp, ... sâ'ir kâtibler gibi bî-mebâhâ kitâbet ediyor . Bir mikdâr ihşân olunup yevmî yirmi akçe du'â-güylüfesi ihşân olundu".

245 BOA, İE.EV, nr. 20/2345, 01 Receb 1091/28 Temmuz 1680. İzmir gümrüğünden yevmî on beş akçe vazifeli duâgüylük hâssa neyzenlerinden Mehmed.

246 Konu hakkında bk. Süleyman Özdemir, "Refah Devleti", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, TÜBİTAK Bilim Yayınları, III, Ankara 2022, 319-321; Mustafa Özcan Taşkesen, "Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar", *İş ve Hayat*, III/5 (2017), 57-66; Alim Tetik-Adem Korkmaz, "Osmanlı Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII/3, 423-443; Abdullah Martal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Emeklilik ve Buna İlişkin Düzenlemeler", *XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim*, III, Ankara 1999, 1691-1701.

- Toplumun çok farklı kesimlerinden üyeleri olduğu ve bunun, toplumsal düzenin sağlanması ve gelir dağılımının adaletle yapılması amacı güttüğü,

- Duâgûyluğun öğrenci bursu, dul ve yetim aylığı, iş görmezlik ve muhtaçlık ödeneği ile emekli maaşı olarak verildiği gibi devlet memurlarına, ordu mensupları ile zevâid-horâna gelir, vakıf mürtezikâsına ek gelir ya da zam olarak verildiği,

- Duâgûy sıfatıyla anılan ve berat ile vazife alanların devletin okul, saray, tekke, sokak, cami başta olmak üzere tüm mekanlarında olmak üzere merkez ve taşra dahil olmak üzere tüm coğrafyasında bulunan kişilerden oldukları,

- Uzun bir kriz dönemi olan 17.yüzyılda duâgûy sayısındaki artışın; gelirleri azalan, ekonomik imkanları daralan kişi ve grupların hazine ve vakıf kaynaklarından desteklenmesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği,

- Devletin malî sıkıntıya düştüğü dönemlerde duâgûyluk vazifelerinde kesintiye gidildiği, becayış, tebdil ve vakıflar bünyesinde rakabe uygulamalarına konu olduğu,

- Modern devletlerin istihdam ettiği psikolojik rehber, ara bulucu, aile danışmanı, psikolog, sosyal çalışmacı gibi kimselerin o dönemdeki karşılığı olarak halk arasında sözü dinlenen ve eğitimli kimselerden oluşan şeyh, derviş, vâiz, muallim gibi zümrelerin duâgûyluğun ana unsurları olduğu,

- Duâgûyluk vazifelerinde kesintiye gidilmesinin saray, ulemâ, aydınlar ve halk arasında olumsuz tepkiler aldığı,

- Duâgûyân ile aralarında ince bir çizgi olan zevâidhorân zümresinin tarihî seyir içerisinde yerini duâgûyluğa bırakmasının veya hafızlık gibi bazı dinî görevlerin zamanla değişerek duâgûyluk adıyla anılmasının söz konusu olmadığı anlaşılmıştır.

Hakem Deđerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Anadolu Muhasebesi Kalemi Defterleri, (*D.AMH*), 24528.

Bâb-ı Asafî Mühimme Defterleri, (*A.DVNSMHHM*), 52; 65; 73.

Bâb-ı Asafî Ruus Defterleri, (*A.DVN.RSK*), 011; 016.

Bâb-ı Asafî Şikayet Defterleri, (*A.DVNSŞKT*), 038.

Bâb-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Fatih Sultan Mehmed Evkafı Defterleri, (*D.HMH.SFTH*), 21938.

Evkaf Defterleri, (*EV*), 38004.

Haremeyn Muhasebesi Defterleri, (*EVHMH*), 39; 88; 116; 375; 1184.

Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri, (*KK*), 217; 259; 260; 261; 270; 272; 275; 3398; 7517; 7516.

Maliyeden Müdevver Defterler, (*MAD*), 722; 1206; 1746; 1845; 3729; 4421; 4457; 4595; 5421; 5930; 6058; 7090; 7300; 9827; 12738; 15214; 15672; 15789; 15819; 15826; 16106, 16787; 19071; 19960; 21202.

Ruus Kalemi Defterleri, (*A.RSK*), 1506; 1509; 1514; 1519; 1522; 1526; 1527; 1534.

Tapu Tahrir Defterleri, (*TT*), 23m.

Topkapı Sarayı Müzesi Defterleri, (*TS.MA*), 1760; 1781; 1784; 1991.1; 9661; 4282,

Ali Emiri Sultan III. Mehmed Evrakı, (*AE.SMMD.III*), 2/163.

Ali Emiri Sultan IV. Mehmed Evrakı, (*AE.SMMD.IV*), 2/163; 37/4299; 60/7076; 62/7275; 66/7749.

İbnü'l-Emin Evkaf, *İE.EV*, 20/2345.

İbnü'l-Emin Maliye, *İE.ML*, 4/294; 14/1291; 15/1418; 15/1419.

İbnü'l-Emin Muafiyet, *İE.MİT*, 2/146.

Ruus Kalemi, *A.RSK*, 2/110.

Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı, *TS.MA*, 584/30; 735/57; 1177/66, 1290/93.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, *Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han Vakfiyesi (Ayasofya Vakfiyesi)* https://mk.gov.tr/GalleryFiles/250/ayasofya_vakfiyesi_defter-35339641-a0db-42de-a761-8fa0a28d5c32.pdf, erişim: 01.03.2024, 14.00.

II. Kitap ve Makaleler

Açık, Turan, “Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipahileri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya’da Sosyo-Politik Hayata Bir Bakış”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/1 (Winter 2015), 1-46.

_____, “Kerim Devletin Duâcıları ve/veya Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Yardım Uygulaması Olarak Duâgüyan Maası”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, T.C. 'nin 100. Yılı Özel Sayısı* (Ekim 2023), s. 291-308.

Afyoncu, Erhan, “Mevâcib”, *DİA*, XXIX, 418-420.

_____, “Müşâhere-horân”, *DİA*, XXXII, 153-154.

_____, “Müteferrika”, *DİA*, XXXII, 183-185.

Afyoncu, Erhan-Recep Ahışhalı, “Kâtip”, *DİA*, XXV, 53-55.

- Akkaya, Ziya, *Vecihi Devri ve Eseri 1637-1661/1057-1071*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1957.
- Aslanmirza, Özge, *Surplus-Receiver (Zevâid-Horan) From Imperial Waqfs: Between Philanthropy And Political Economy*, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences Unpublished Master Thesis, Ankara 2017.
- Ateş, İbrahim, “Vakfiyelerde dua ve Bedduâlar”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 17 (1983), s. 5-55.
- Aydın, Mehtap Nasıroğlu, “18. Yüzyılda Musul Cercis Nebi Külliyesi Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 56 (2021), s. 73-85.
- _____, Özden, *Halvetî Tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalî ile İlişkileri: Şemsîyye ve Sivâsiyye*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yenicağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2019.
- Ayhan, Halis, *Dini Eğitim ve Vakıflar*, İSAV’ın 50. Yılına Armağan, Yay. Haz. İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, Seçil Ofset, İstanbul 2020.
- Barkan, Ömer Lütfü, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İÜİFM*, XV/1-4 (1953), 251-329.
- _____, “H. 954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İÜİFM*, XIX/1-4 (1957), 219-276
- _____, “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese”, *İÜİFM*, XVII/1-4 (1955), 304-347.
- _____, “1078-1080 (1669-1670) Mâlî Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek’leri”, *İÜİFM*, XVII/1-4 (1955), 225-303.
- Bayram, Selahattin, “Osmanlı’da Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İÜİF Dergisi*, sayı 21, İstanbul 2012, s. 81-111.
- Beşirli, Hayati, “Kutadgu Bilig’de Hükümdarlık ve Hükümdarın Meşruiyeti”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, V/14 (Yaz 2016), 19-33.
- Bizbirlik, Alpay, “XVI. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Musul Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 27 (Ankara 1997), s. 61-64.
- Cilacı, Osman, “Duâ”, *DİA*, IX, 529-539.
- Çal, Halit, “1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Yunanistan’daki Türk Mimarisi”, *Erdem*, sayı 58 (2010), s. 93-243.
- _____, “1192 Numaralı 1696-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Bulgaristan’daki Türk Mimarisi”, *Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumun Bildirileri*, 17-19 Mayıs 2000, (Şumnu-Bulgaristan), 1, 221-287.
- Çalış, Halit, “Rakabe”, *DİA*, XXXIV, 427-428.
- Çam, Mevlüt, “Vakıf Araştırmaları Açısından Vakıf Hazine (Atik) Defterleri ve Önemi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 47 (Haziran 2017), s. 45-65.
- _____, “Ebu’l-Hasan Harakânî Zaviyesi ve Zaviye için Kurulan III. Murad Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 45 (Ankara 2016), s. 121-142.
- Çerçi, Faris, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Künhü’l-ahbârında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, II, Kayseri 2000.

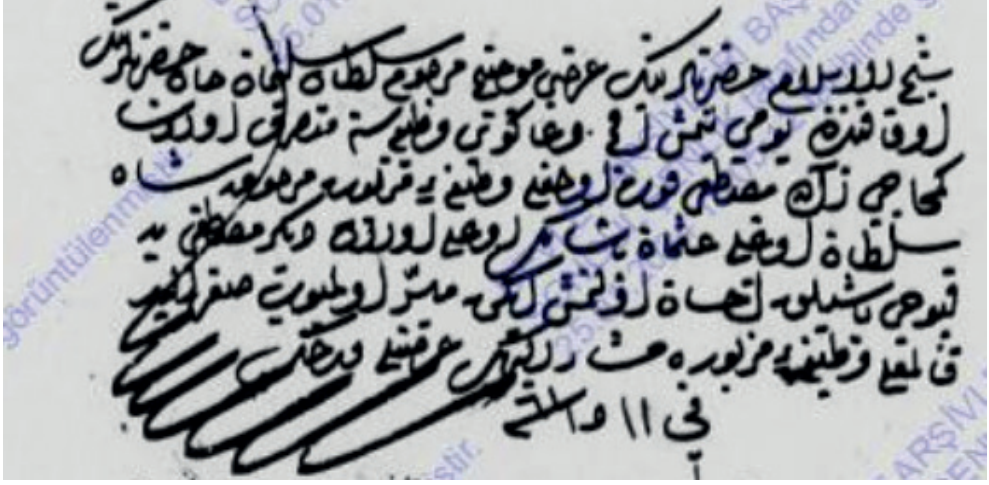
- Çil, Şeyma, *38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri (1114-1115/1703) (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât Tahsil ve Metin (1066-1116 / 1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Matbaa-i âmire, İstanbul 1332.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007²⁴.
- Dursun, Kübra, *II.Bayezid'in Annesi Gülbahar Hatun'un Hayatı ve Vakıfları*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2020.
- Düzbakar, Ömer, "Osmanlı Devleti'nin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I/5 (2008), 290-312.
- Ekin, Ümit, "Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, X/1 (2008), 167-178.
- Es-Seyyid , Seyyid Muhammed, "Cevâli", *DİA*, XVII, 436-437.
- _____, "Cerâye", *DİA*, VII, 390-391.
- Eyyubî Efendi, *Eyyubî Efendi Kânûnnâmesi*, haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yayınevi, İstanbul 1994.
- Göçmen, Muammer, "Üstüvânî Mehmed Efendi", *DİA*, XLII, 396-397.
- Gök, İlhân, *Atatürk Kitaplığı M.C. O. 71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn 'âmât Defteri (Transkripsiyon – Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Hatunoğlu, Zeynep-Kayahân Tüm, "Maraş Waqfs (Endowments) in Dulkadirs and Ottoman Empire Period", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (MFTAD) = Accounting and Financial History Research Journal (AFHRJ)*, sayı 21, İstanbul 2021, s. 79-112.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Vakıf Sisteminde "Rakabe", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı VI/6 (1994), 52-70.
- Hegyl, Klára, *The Ottoman Military Organization in Hungary, Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, press. Klaus Schwarz, Berlin 2018.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, III, İstanbul 2015.
- _____, "İstanbul", *DİA*, XXIII, 220-239.
- İpşirli, Mehmet, "Duâgû", *DİA*, IX, 541-542.
- _____, "Cihet", *DİA*, VII, 546-548.
- Kala, Eyüp Sabri, "Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı (Hayır Müesseseleri, Hizmetleri, Görevlileri ve Yönetimi)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 15 (2020), s. 99-130.
- Karademir, Ayşenur, "Vazife Yoklama Defterine Göre Süleymaniye Vakfı Çalışanları: Ücretler, Görevler, Unvanlar", *Marmara Üniversitesi İİB Dergisi*, XLII/2 (Aralık 2022), 316-339.
- Kayapınar, Ayşe, "Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)", *Abant İzzet Baysal*

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V/10 (2005), 169-181.
- Kavaklı Kundakçı, Sibel, *Osmanlı Klasik Döneminde Taşköprü Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Hiper Yayın, İstanbul 2019.
- Kılıç, Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016⁷.
- Kızılay, Gülşah, *Kamil Kepeci 270 Numaralı Ruûs Defteri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2022.
- Kocaman, Kasım, “Kuruluş Vakfıyesine Göre İstanbul Fatih Camisi Görevlileri ve Görevleri”, *AKEV Akademi Dergisi*, ICOAEF Özel Sayısı (2019), s. 135-153.
- Kocaoğlu, Burak, “Osmanlı Ordusu’nda Maneviyatı Yükseltici Bazı Ritieller (1787-1858)”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, sayı 46 (2020), s. 1471-1489.
- Koç, Ahmet-Ömer Özdemir, “Kanûnî Vakfıyesi’ne Göre Süleymaniye Camisi ve Görevlileri”, *Diyanet İlmî Dergi*, LIII/2 (Haziran 2017), 119-147.
- Küçük, Ülkü, *Bâb-ı Defteri Başmukâtaa Kalemî Ahkâm Defteri (1612-1617)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- Martal, Abdullah, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Emeklilik ve Buna İlişkin Düzenlemeler”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim*, III, Ankara 1999, 1691-1701.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, IV, Ankara 2007.
- Nasıroğlu, Mehtap, “Hasankeyf İmam Abdullah Camisi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 52 (2019), s. 59-73.
- Nevizâde Atayı, *Hadâiku’l-Haka’ik Fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik Nevizâde Atayı’nin Şakâ’ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
- Öz, Tahsin, “Murad I ile Emir Süleyman’a Ait iki Vakfiye”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, I/ 4 (1943), 241-244.
- Özcan, Abdülkadir, “Alkış”, *DİA*, II, 470.
- _____, “Hâssa”, *DİA*, XVI, 394-395.
- Özdemir, Süleyman, “Refah Devleti”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, TÜBİTAK Bilim Yayınları, III, Ankara 2022, 319-321.
- Öztürk, Said, “1042-1045 (1632-1635) Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1, Ocak 1999, s. 325-337.
- Özvar, Erol, “Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/M. 1634-35 Tarihli “Bütçenin Tahlili”, *Osmanlı-3 İktisat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 150-157.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983³.
- Sağır, Yusuf, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktor Tezi, İzmir 2012.
- Sahillioğlu, Halil, “Askerî”, *DİA*, III, 488-489.
- _____, “Akçe”, *DİA*, II, 224-227.
- Sertoğlu, Midhad, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986².
- Sevim, Ali-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Şemseddin Samî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005¹⁴.

- Şenlik, Songül, *Osmanlı Devleti'nde Duâgüylük Müessesesi (XV-XVII. Yüzyıllar)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.
- Şimşirgil, Ahmet, "Kızılelma'nın Muhafızları: Osmanlı Uyvar'ında Resmî Görevli ve Hizmetliler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 11 (2002), s. 71-99.
- Taşkesen, Mustafa Özcan, "Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar", *İş ve Hayat*, III/5 (2017), 57-66.
- Taşkın, Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I/3 (2008), 342-366.
- Tetik, Alim-Adem Korkmaz, "Osmanlı Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII/3, 423-443.
- Uluskan, Murat, *Divân-ı Hümayun Çavuşları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, I, Ankara 1988³.
- _____, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Muzaffer Doğan, TÜBA, I, Ankara 2017.
- Yediyıldız, Asım, "Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin (1514-93) Vakfı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, 153-166.
- _____, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- Yılmazörnek, Bekir, *Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Zeybek, Abdurrahman, *Selim (Yavuz Sultan Selim)'in Farsça Divânı ile Avnî (Fatih Sultan Mehmet)'in Türkçe Divânının Mukayesesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2009.

EK-1

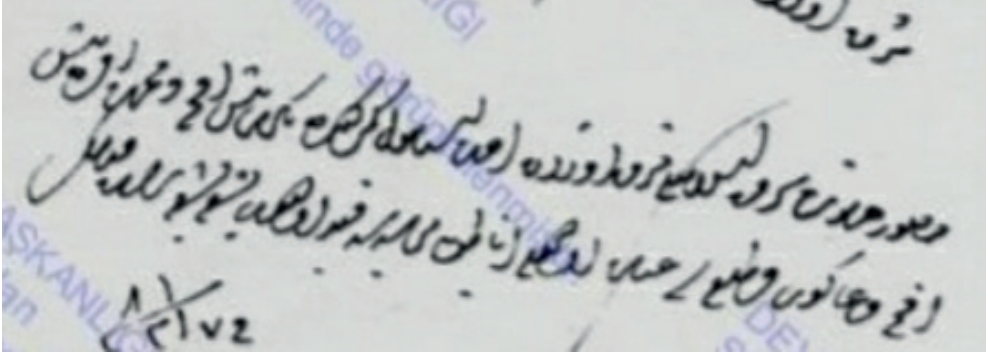
BOA, (A.RSK), nr. 1522, s. 156, 11 Za [10]61/26 Ekim 1651.

“Şeyhülislam hazretlerinin arzı mücebince merhûm Sultan Süleyman Hân hazretlerinin evkafından yevmi beş akçe duâgûy vazîfesine mutasarrîf olan Kemhâcizâde Mustafa fevt olmağla vazife-i mezbûr merhûme Şâh Sultan oğlu Osman Paşa'nın oğlu olan diğêr Mustafa'ya kapucibaşılık ihsân olunmuş iken müyesser olmayub sıfırü'l-yed kalmağla vazife-i mezbûre müşârünileyhin arzıyla verilmek buyuruldu”.

EK-2

BOA, (A.RSK), nr. 1540, s. 49, 17 M [10]81/06 Haziran 1670.

“Huzûr-ı hümayûnda şeref-i İslâm 'la müşerref olan Ahmed'e İstanbul gümrüğünden beş akçe ve Mehmed'e on beş akçe duâgûy vazifesi inâyet olunmağla Anadolu muhasebesine kayd olunub başka başka berât verilmek [buyuruldu]”

